

BRODSKA BRIGADA U SASTAVU DVADESET OSME UDARNE DIVIZIJE

Borba kod Našica bila je posljednja borba koju je brigada vodila u sastavu 12. divizije. Poslije toga ona prelazi u sastav 28. udarne divizije,¹ gdje će ostati do kraja rata. Sa Brodskom brigadom² u ovoj diviziji su još 17. i 21. brigada. Obe brigade su udarne i borci Brodske brigade imali su prilike da ih upoznaju. Od tada njen borbeni put biće vezan za ove već proslavljene brigade punih 16 mjeseci. U međusobnom sadejstvovanju i Brodska brigada će dati svoj doprinos, postati udarna i puno doprinijeti da divizija i dalje s punim pravom nosi naziv udarna. Prelaz brigade u sastav 28. udarne divizije dobro su primili borci, što se najbolje vidjelo iz mnogobrojnih pisama koje su Brođani poslali borcima 17. i 21. brigade.³

Prvi dani brigade u sastavu 28. divizije obilježeni su svakodnevnim marševima. Šestog februara brigada je prenoćila u s. Pušine, a 7. u s. Velika (1. bataljon je bio smješten u s. Mala Velika), da bi 8. uveče ponovo izvršila pokret i zanoćila u selima: Aleksandrovac, Toranj, Oljasi i Lučinci.

¹ Tridesetog novembra 1943. godine, Naredbom GS NOV i PO za Hrvatsku, 28. divizija proglašena je udarnom, a nekoliko dana kasnije (3. decembra) ta čast je pripala i 21. brigadi.

² U sastav 28. divizije Brodska brigada je ušla 2. februara 1944. godine, a četiri dana kasnije, u s. Orljavcu, gdje je bio Stab divizije, o tome su i zvanično obaviješteni komandant i komesar Brodske brigade.

³ Izvještaj komesara brigade Duke Balenovića od 10. februara 1944. godine, Arhiv Uprave za MPV, 1 — 2/8.

Osmog februara, preko s. Sloboštine, brigada izlazi na cestu Pakrac — Slavonska Požega i zauzima položaj na kosi ispred s. Deževci. Devetog februara prebacuje se na položaje kod crkve u s. Brestovac, iznad raskrsnice cesta: Slavonska Požega — Gradiška i Slavonska Požega — Pakrac. Uveče se povlači u sela: Rasna, Koprivna, Čečavac, Snjegavić, a idućeg dana u prvim poslijepodnev-
nim časovima kreće preko s. Vučjak i s. Opršinci u pravcu Maksimova hrasta (trigonometar 616), koji je najviši i najnedostupniji vrh Babje gore.

Polazeći na ovaj marš, niko nije slutio na kakve će sve nedaće brigada naići na svom putu preko Babje gore. Poslije prelaska ceste Nova Gradiška — Slavonska Požega sve ostalo izgledalo je jednostavno. Međutim, nije bilo tako. Dva potoka, rijeka Orljavica, te mnogobrojne druge prepreke i dubok snijeg, brzo su izmorili borce. Kolona se sve više otezala, a i zahtjevi za zastancima bili su sve češći. Gotovo na svakoj i najmanjoj prepreci dolazilo je do razdvajanja jedinica, a odmah iza toga slijedio je zahtjev: »Kolona stoj«, koji se prenosio od borca do borca, sve do čela. Kolona bi zastala, minut dva, ali i to je značilo gubljenje vremena i ritam marša što je posebno zamaralo borce.

Tu noć, i pored najveće pažnje i solidarnosti boraca, promrzline su izbacivale iz stroja jednog po jednog drugog. Među prvima je zatražio pomoć Milan Čiča, komandir bolničke čete. Njega, koji je dotad svesrdno pružao pomoć ostalima, prvoga je napustila snaga. Tu noć Babju goru zauvijek će zapamtiti još 13 drugova, koji nisu izdržali tako nisku temperaturu da bi se dohvatili prvog sela, gdje bi uz toplo ognjište i topao zalogaj hrane povratili snagu. Među 14 promrzlih boraca nije bilo nijedne drugarice. Ovaj marš one su bolje izdržale od muškaraca. Bez ikakvih naređenja, oko promrzlih boraca okupljali su se njihovi drugovi, koji su ih prihvatili, dizali, uključivali se u kolonu i nosili ih dalje.

Zbog marš-rute preko Babje gore za koju se znalo da će biti teška, brigadu nije pratila komora, ali je u svom sastavu imala jedan protivtenkovski top, koji je vukao

snažan rasan konj, zaplijenjen od Čerkeza.⁴ Kako je bio bijel kao snijeg, dato mu je ime Bijelac. Pitom, jak i poslušan Bijelac je postao ljubimac boraca brigade. Umoran od dugotrajne vuče topa Bijelac se sve češće zaustavljao da bi prikupio snagu i prevukao top novih desetak metara. Topdžije su se takođe upinjale iz sve snage da Bijelacu što više olakšaju, ali je sve bilo uzalud. Poslije marša, koji je bez prekida trajao 12 sati, i njegovoj snazi je došao kraj. Kratki zastanci nisu puno pomogli. Umor je učinio svoje. Većina tovarnih grla je rasamarena i borci su prihvatili na ruke minobacače i teške mitraljeze. Neki, koji ni rasamareni nisu bili u stanju da idu, padali su i ostajali. Pored njih, na pravcu marša kolone, umorni i gladni, borci su šutke prolazili i tužno ih gledali. Brda nisu bila visoka, ali su im prilazi bili strmi. Bilo je i uspona pod vrlo velikim uglom. Dugo nije izdržao ni Bijelac. I iz njegovog snažnog tijela snaga je iščezla, a podrhtavanje mišića očito je govorilo da je i on na izmaku snage. Posluga ga je konačno ispregnula, a kad su ga oslobodili sve oči su bile uprte u Bijelca. Da li će brigada ostati i bez njega? Bijelac se stresao jedanput, dvaput, pogledao poslugu i lagano krenuo za svojim vodičem. Prolazeći pored njega, Kata Brkić iz Levanjske Varoši, bolničarka 3. čete 1. bataljona, zaustavila je vodiča, iz torbe izvadila parče hljeba i dala ga Bijelcu. Povedeni tim primjerom, i ostali borci, koji su imali hljeba, zaustavljali su se i davali ga ovom konju. Bile su to posljednje zalihe koje su imali. Iako gladni, odrekli su ih se zbog Bijelca kojeg su svi voljeli. Bio je to konj izvanrednih kvaliteta. Zaslužio je ovakvu pažnju, koja je, u ovoj situaciji, bila više nego to. Izražavajući ljubav prema Bijelcu na ovaj način, borci su se htjeli odužiti i novoj posadi topa. Bio je to jedini top koji je ona imala. Sav iskrzan i izgreban, bez nišanskih sprava i uvijek u oskudici sa granatama. Ipak, gdje je on bio sa svojim nišandžijom i komandirom Ivanom Lončarom Jaranom, tu za tenkove nije bilo prolaza. Uvijek u prvoj

⁴ Konjičke formacije regrutovane iz armije izdajničkog generala Vlasova. Vlasov je predao armiju Nijemcima odmah prvih dana poslije napada Nijemaca na Sovjetski Savez. Među vojnicima ovih konjičkih jedinica bio je veliki broj pripadnika naroda iz Azije, pa su ih borci zvali zajedničkim imenom Čerkezi.

borbenoj liniji, zajedno sa borcima, protukolac i njegova posada su ulivali takvo povjerenje jedinicama, da su one mirno čekale neprijatelja, ne misleći da li će sa pješadijom doći i neprijateljevi tenkovi.

Kako se našla u bezizlaznoj situaciji, posluga protivtenkovskog topa zatražila je pomoć od komandanta brigade. Kolonom je prenesena vijest: »Protukolac ne može dalje«, i intervencija je brzo uslijedila. Komandant brigade Duka Prilika zadužio je komandanta 1. bataljona Tunu Stegić da sa svojim borcima izvuče top na trigonometar Maksimov hrast, do koga je bilo još oko dva kilometra. Tada je počela nova drama, koja će trajati još nekoliko sati. U njoj će učestvovati svi borci 1. bataljona. Na kraju, oni će ipak izaći kao pobjednici.

Dubok snijeg, klizav teren i niska temperatura otežavali su borcima 1. čete 1. bataljona izvlačenje topa. Izmoreni, gladni i promrzli, borci su brzo malaksali. Prvu je smijenila 2. četa, ovu 3. četa i tako smjena za smjenom — svakih stotinak metara. Uspon je bio velik, a prevoženje, ili bolje reći prenošenje, obavljalo se bez ikakvih pomagala, konopaca, poluga i slično. Za hladno željezo lijepili su (Se dlanovi i kidali kožu sa ruku boraca. Penjanje se odvijalo sporo, ali se nije prekidalo. Stopu po stopu osvajali su borci uspon, a uzbrdici nikad da dođe kraj. Kad su prvi borci izbili na vrh, već je uveliko osvanuo novi ratni dan, 11. februar. Poslije puna dva sata stiglo je i začelje kolone sa izvučenim topom. Kolona je bila iznurena, pa ipak su borci bili zadovoljni. Uspjeli su da savladaju svoju nemoć, prepreke, izvuku top i uspnu se na vrh. To je bilo dovoljno da se povрати samopouzdanje kod boraca i da se još jedanput shvati da je vojska sa takvim moralom nadahnutu težnjom za oslobođenjem, nepobjediva i da će savladati sve prepreke koje joj se nađu na njenom kutu.

Poslije kratkog predaha kolona je nastavila dremljivo, tromo i sa ogromnim naprezanjem. Borci su gazili po snijegu i ledu u ostacima obuće. Promrzle noge su se jedva kretale, a bosu tabani ostavljali krvave tragove po putanji. Lica boraca bila su blijeda, umorna i opaljena vjetrom. Sa blijedih usana boraca teško su se razumijevale riječi,

jer su ih oni ostavljali nedovršenim, da im se ispucale usne ne bi raskrvavile.

Za brigadu je ta noć bila jedna od najtežih noći u zimu 1943/44. godine. Sa njom se može uporediti samo jedna januarska noć, koju je brigada provela u zasjedi nedaleko od s. Levanjska Varoš. Za razliku od ove noći, kad se marševalo, na brdu iznad Levanjske Varoši, brigada je cijelu noć čekala Nijemce na veoma niskoj temperaturi. Duvala je hladna bura, a borci su čekali na golom brdu na kome nije bilo nikakvog zaklona. U ovom slučaju, na žalost, Nijemci su naišli na položaje zasjede tek kada je ona povučena. Sav trud i jednonoćne patnje ostali su uzaludni.

Od trigonometra do Bora, prvog sela gdje su se mogli smjestiti iznemogli drugovi, ostalo je nešto više od pet kilometara, ali veći dio puta imao je blagi nagib, što je borcima omogućilo da, iako promrzli, premoreni i gladni, malo predahnu. Slijedeća dva sela prostirala su se u razmacima od nekoliko kilometara. Sela su bila dijelom popaljena, a uz to i siromašna. Nešto naročito se nije ni očekivalo, ali je bilo dovoljno da se borci uz toplo ognjište osuše i malo odmore. Tu i tamo našlo se nešto i za jelo i marš je nastavljen. Cilj su bila sela Vrhovci Gradski i Vrhovci Crkveni. Cio dan brigada je marševala. Niko nije pitao za jelo, ali su svi osjećali veliku potrebu za odmorom. Kad je otpočelo spuštanje u sela Vrhovci, hvatao se prvi mrak. Spuštanje je takođe bilo mukotrpno, jer su se neki dijelovi puta zbog klizavice morali savladavati četvonoške.

U selima Vrhovci Gradski i Vrhovci Crkveni, gdje se brigada tu noć smjestila, niko nije čekao večeru. Kasno u noć intendanti su budili i molili borce da pojedu ono što su pripremili.

U selima gdje su se smjestili, borci se nisu čestito ni odmorili, a neprijatelj ih je već počeo uznemiravati. Već ujutru, idućeg dana, artiljerija iz Slavonske Požege otpočela je sa bombardovanjem sela Vrhovci pod Gradom, gdje se sa 1. i 4. bataljonom smjestio i Stab brigade. Jedna granata je pogodila kuću u kojoj se nalazio vod 2. čete 4. bataljona (Njemački vod). Pored domaćice, u kući su

poginula četiri borca i komesar čete Nijemac Ervin Kaucman predratni skojevac iz Slavanskog Broda. Nekoliko drugova je ranjeno, a među njima i komandir čete Stevo Petković. Zbog toga, istog dana, brigada je ponovo na maršu. Preko Skrabutnika i Srpskog Lipovca jedinice izbijaju na cestu Nova Gradiška — Nova Kapela, a onda i na prugu nedaleko od s. Bili Brig i s. Vrbovo, gdje eksplozivom ruše Glavnu prugu, što je dovelo do jednodnevnog paralisanja saobraćaja. Već idućeg dana brigada se prebacuje u blizinu Slavanskog Broda, gdje ponovo dobiva zadatak⁶ da organizuje napad na neki od vozova na pruzi Slavanski Brod — Zagreb. Organizacija napada bila je slična prethodnim. Zadatak je bio da se između Andrijevac i Starog Slatnika minira pruga. Kad se voz zaustavi, treba na njega da se napadne. U izvršenju ovog zadatka učestvovali su 1. 2. i 3. bataljon. Treći bataljon određen je u zasjedu kod Sibinja, sa zadatkom da zaustavi neprijatelja ukoliko bi krenuo iz Slavanskog Broda. Bataljonima koji su određeni za napad na voz dodijeljene su dvije grupe diverzanata.

Sedamnaesta i 21. brigada imale su takođe zadatak da miniraju prugu i postave zasjede.

U toku noći brigada je prešla r. Orljavu i na vrijeme izvršila posijedanje položaja i postavljanje mina. Oko osam časova naišao je voz iz Slavanskog Broda. Ispred njega se kretala pješačka patrola na odstojanju od oko 200 m. Kako je na mjestu miniranja snijeg bio izgažen, patrola je primijetila minu i dala vozu znak za povratak. Odmah iza toga naišao je i oklopni voz, pa bataljonima nije preostalo ništa drugo nego da se povuku. I tada je učinjena ista greška. Cijela organizacija je šablonizirana. Takva šema napada primijenjena je bezbroj puta. Neprijatelj ju je upoznao i preduzeo protivmjere. U ovome mu je pomogao i snježni pokrivač, koji je otkrivao tragove, a uzroci se mogu tražiti i u neiskustvu minera, a i u slabom kvalitetu eksploziva.

Ohrabren neuspjelim napadom brigade, neprijatelj je preko Sibinja s jačim snagama krenuo u napad na bri-

⁶ Zapovijest Štaba 28. divizije od 14. februara 1944. godine. Zbornik, t. V, knj. 24, str. 265.

gadu, ali i ovog puta udario je u prazno, jer su se sve jedinice već povukle i smjestile u sela: Krajačići, Grižići i Odvorci. U selima Krajačići i Grižići narod je s oduševljenjem dočekao brigadu. Neposredno prije dolaska brigade njemačke jedinice su pljačkale sela, pojedince tukli, a bilo je i silovanja žena i djevojaka.

Štab 28. divizije ponovo izdaje zapovijest u kojoj se insistira na rušenju pruge manjim snagama, u više navrata i na više mjesta. Na taj način, računalo se, pruga će biti onesposobljena za duži period. U zapovijesti se preporučuje da se siječenje šina pomoću eksploziva izvrši na sastavcima šina i na taj način neprijatelja natjera da ih mijenja, što će, opet, zahtijevati duži rad na popravci, a samim tim i neredovit saobraćaj za nešto duži period.

Prvu takvu akciju na pruži, u dužini od oko 400 m, Brođani su pomoću dvije grupe diverzanata iz divizije i 80 kg eksploziva izvršili 17. februara. Na dijelu pruge kod s. Oriovca, blizu Slavonskog Broda, isječene su šine na 16 mjesta. Iduće noći to se isto dogodilo kod s. Vrbove. Tu noć Pavo Funarić sa svojom četom razoružao je 8 domobrana koji su na tom dijelu obezbjeđivali prugu, a koja je rušena i slijedeću noć. U zoru na porušeni dio naišao je kontrolni voz. Kada je zaustavljen, posadi ovog voza nije ništa drugo preostalo nego da prihvati borbu s 1. bataljonom. Okršaj⁶ je bio kratak i bataljon je zarobio 6 Nijemaca i svoje naoružanje obogatio mitraljezom, automatom i 4 puške.

Noću 19/20. februara namjeravali su da ponovo pokidaju šine, ovog puta kod s. Rešetara. Tu noć neprijatelj je blokirao prugu i nije joj se moglo prići, te su se borci u svoje baze vratili neobavljenog zadatka. Uprkos teškoćama i raznim nedaćama s kojima se brigada susretala u toku ovih januarsko-februarskih diverzija na pruži Beograd — Zagreb, a isto tako i na pruži Pleternica — Kapele, vozovi najčešće nisu saobraćali ili su bili vrlo neredovni.

⁶ Zbornik, t. V, knj. 24, str. 207 (u ovom okršaju poginuo je zamjenik komandira 1. čete 1. bataljona Adam Viljevac iz s. Jasenaša).

Dugi marševi, neprekidna noćna dejstva, a uz to i mršavi uspjesi, nisu nepovoljno uticali na moral jedinica. On je i dalje bio visok, pogotovu ako se uzme u obzir stanje odjeće i obuće koje je u tom periodu bilo veoma teško. Jedna četvrtina boraca bila je bez ikakve ili sa vrlo slabom odjećom. Na svakom zastanku ili odmoru borci su trčali u kuće da osuše čarape i šuferice. Borcima bez čarapa i šuferica u pomoć su pritali oni sretnici koji su pored džempera imali i košulje od kojih su onda pravili šuferice. Ako se ništa nije našlo, borci su isjecali peševe šinjela, pa i cijele šinjele, i davali komade štofa da bi oni tim materijalom zamotali noge. Priličan broj je obolio. Oni su u ovim marševima formirali posebnu kolonu s kolima, odnosno sankama, a određeno im je i borbeno obezbeđenje. Sa svakim novim pokretom povećavao se i broj kola. Pa ipak i u takvoj situaciji, politički i kulturno-prosvjetni rad dosta dobro se odvijao. Kad god su to uslovi dozvoljavali, spremao se program za miting koji će se, možda, negdje održati. Borci to nisu znali, ali se program revnosno pripremao, kao da je samo u pitanju čas kada će se održati značajna premijera. Na repertoaru su bili skečevi, recitacije, horske i solo pjesme, te jednočinke, koje su, kad su se izvodile, izazivale najviše aplauza boraca i ostalih gledalaca.⁷

Posljednjih dana februara brigada je ponovo na maršu. Opet je pravac vodio ka Slavonskoj Požegi. Očekivalo se da će naše diverzije na prugama izazvati neprijatelja i da će on radi odmazde svojim snagama upadati na oslobođenu teritoriju, ali do toga nije došlo. Neprijatelj se zadovoljio artiljerijskim bombardovanjem, koje je jedinice svuda pratilo. Najveću vatru pretrpio je 4. bataljon u momentu kad je prelazio željezničku prugu nedaleko od Pleternice. Tom prilikom jedan borac je ranjen, a dva konja su ubijena.

Poslije toga marš je nastavljen sa najvećim oprezom, a i još većim naprezanjem. Da bi se prešla pruga, pored dvije ceste, trebalo je preći i četiri potoka, koji nisu bili duboki, ali i ono malo vode bilo je dovoljno da se najveći

⁷ Izveštaj komesara brigade Duke Balenovića od 10. II 1944. godine, Arhiva Uprave za MPV, br. 1 — 2/8.

broj boraca skvasi i nastavi marš sa mokrim nogama. Za svlačenje i sušenje nije bilo vremena. Skoro sav prostor od jednog do drugog potoka borci su prelazili u trku. Na taj način su se zagrijevali i marš je nastavljen.

Brigada je ponovo na Babjoj gori, ali ovog puta marš-ruta je mnogo lakša. Sjeveroistočne padine Babje gore i dio puta južno od Slavonske Požege brigada je prešla noću. Preostalih 30 kilometara, ponovo bez jela, prešla je 23. februara i kasno u noć smjestila se u sela: Čečavac, Šnjegavić i Podvrško.

Prebacivanje brigade u sela na istočnim padinama Psunja bilo je vezano sa zadatkom da se zaštititi divizijska poljska bolnica od jakih neprijateljeve snaga, koje su bile koncentrisane u Slavonskoj Požegi. Divizijskoj poljskoj bolnici, još ranije, priključili su se promrzli drugovi iz Brodske brigade. Na sreću, najveći broj je dobro prošao i već nakon nekoliko nedjelja počeli su da se vraćaju u svoje jedinice.

Prikupljene u selima ispod Psunja, jedinice su se brzo odmorile. Počela je obuka. Borci su obučavani u rukovanju sa minobacačima, lakim i teškim automatskim oružjem, a pismeniji u čitanju i korišćenju topografskih karata. Na četnim sastancima diskutovalo se o postavljanju zasjeda, borbi protiv oklopnih vozila, upotrebi i važnosti rezervi, zaklonima itd. Borci i rukovodioci obučavali su se u izradi i zauzimanju zaklona. Kopanje zaklona borcima je najteže padalo, jer je najveći broj mislio da je ašov rekvizit potreban neprijatelju i da to njima ne treba, jer se oni neće boriti iz rovova. Oni su kao zaklon priznavali drvo, kamen, a pre svega svoje oružje.

Tih dana komesar brigade Duka Balenović održao je savjetovanje sa komesarima četa i bataljona, a posljednjeg dana februara (ili 1. marta) u s. Orljavcu održana je konferencija svih članova SKOJ-a u diviziji. U tom selu tad se nalazila 17. brigada.

Boraveći u selima koja su se pružala na istočnim padinama Psunja, stanje odjeće i obuće se još više pogoršalo. Sela u kojima je brigada bila razmještena nisu joj mogla pomoći. Takva situacija je, uostalom, bila u cijeloj diviziji. Dotrajala odjeća se sve više raspadala, a akcija,

u kojima bi se obnovila, nije bilo. Zbog toga, tih dana, Stab divizije planira napad na tvornicu kože u Banovoj Jaruzi. Dok su informativci prikupljali podatke o posadi, stiglo je naređenje iz Štaba korpusa da se divizija prebaci na teren između Daruvara i Virovitice. Već 3. marta kompletna divizija je na maršu prema Voćinu. Do s. Kamen-sko Brodska brigada se prebacivala pješice, a onda vozom do s. Zvečeva. Odatle je išla pješice do Voćina, gdje je stigla u prvi sumrak. Veći dio brigade ostao je u Voćinu, 1. bataljon je upućen u s. Lisičine, a odavde preko Levinovca u s. Pivnice, gdje se kasnije okuplja gotovo cijela brigada. Dolaskom na ovaj sektor Stab Brodske brigade samoinicijativno organizuje napad na s. Pčelić⁸ (15 km istočno od Virovitice).

Napad je planiran za ponoć 5/6. marta sa procjenom da selo brani svega 200 gestapovaca. Podaci su bili tačni, ali samo u vrijeme njihovog prikupljanja. U međuvremenu u selo je stiglo još 1.000 neprijateljevih vojnika, sastavljenih uglavnom od Čerkeza i Nijemaca, a neke jedinice su stigle u selo uoči napada. Među njima je bilo dosta i ustaša.

Napad na s. Pčelić organizovan je u duhu prikupljenih izvještaja i situacije koja je bila prije dolaska novih njemačkih i ustaških snaga. Stara posada (200 vojnika) zaposjela je školu, seosku gostionicu i nekoliko većih i jačih zgrada u centru sela. Imajući to u vidu, napad je organizovan tako da brigada sa različitih strana, u četnim kolonama, uđe u selo, a onda, orijetišući se uz pomoć vodiča, svaka kolona zauzme svoj pravac napada. Stab brigade se pouzdao u inicijativu komandira četa i vodova, a takvu odluku diktirao je i položaj sela. Borci su bili dobro pripremljeni. Imali su priliku da se uoči polaska u napad nekoliko sati odmaraju u s. Pepelane. Veliki broj puškomitraljezaca imao je bijele ogrtače, a visoki snijeg je smetao samo do ulaska u selo. Stara posada, prije napada, nije imala spoljno obezbeđenje. Noću je cijela posada imala svega tri stražara, koji su stražarili na ulazima u školu i gostionicu gdje su Nijemci bili smješteni.

⁸ Zapovijest i izveštaj Brodske brigade o napadu na ovo mjesto nalazi se u Arhivi VII, reg. br. 5 — 3, 1140 i 23 — 1, k. 1124.

Međutim, u momentu napada sve je bilo drugačije. Stara posada je ostala na svojim mjestima, a novopridošli su se razmjestili u kućama duž cijelog sela sa neposrednim obezbjeđenjima. Osim toga, na istočnom dijelu sela, u rejonu ciglane k. 160, ustaše su držale jaku zasjedu.

Kako se u selo ulazilo divergentnim pravcima i po- dalje od centra, neke naročite mjere opreza nisu ni pre- duzimane. Odlazeći u selo, niko nije računao da se u sva- koj kući nalazi najmanje po jedno odjeljenje Nijemaca ili ustaša. Svima je bio cilj da ulaskom u selo, uz pomoć vodiča ili samostalno, svoju orijentaciju usmjere prema centru sela. Razilaženjem u vodne kolone, slabile su i mjere opreza. Ne znajući za novonastalu situaciju, borci su bez ikakvih sigurnosnih mjera ulazili u seljačke kuće. Umjesto na seljane, nailazili su na Nijemce. Dubok snijeg i jaka vijavica uticali su na gubljenje orijentacije i među- sobnih veza. Štabovi bataljona, čiji članovi, većim dije- lom, nisu ulazili u selo, ispustili su jedinice iz ruku. To se desilo i nekim komandama četa. Izненаđenje je bilo potpuno. Orijentisani na dosta jednostavan zadatak, borci i rukovodioci su se našli u sasvim novom položaju. Izne- nađeni ovakvom situacijom, snalazili su se kako su umjeli.

Do organizovanijeg napada nije došlo. Borbe su se razgarale izolovano, oko pojedinih zgrada, i to u momentu kad su jedni otkrivali druge. Od tada je sve prepušteno inicijativi komandira vodova i pojedinaca. U 1. bataljonu u ovoj situaciji najbolje se snašao puškomitraljezac Petar Vukadinović Crni iz Našica. Kad je u jednoj kući otkrio njemačke vojnike, on ih je na njihovom jeziku pozvao napolje, a onda ih je dočekaо sa ubitačnom vatrom iz svog »šarca«. U pojedine zgrade su ubačene ručne bombe, i to je gotovo sve što se tu noć u s. Pčelićima učinilo.

U napadu je učestvovao 1. i 2. bataljon.⁹ Treći bata- ljon je držao zasjedu od uporišta s. Suhopolje, a 4. bata-

⁹ Jedan broj boraca ovog bataljona borio se tu noć bez ko- šulja. Naime, pred polazak na marš, košulje su date na prokuva- vanje, a kad je naređen pokret, svako je uzeo svoju, umotao je u manji omot, sačekao da se smrzne, pa je onda stavio u džep, torbu ili ranac. Hladnoću su osjetili tek poslije povratka iz s Pčelić, (Vi- rovitica) a košulje su obukli nakon nekoliko dana kada su ih pret- hodno osušili u s. Smude.

ljon je bio u rezervi brigade u s. Pepelane. Borba je završena 6. marta u 4 časa ujutru. Po baštama, dvorištima i kućama s. Pčelić ostalo je 12 mrtvih i 4 zarobljena. Svih 14 ranjenika je izvučeno. Među mrtvima ostao je i Petar Vukadinović Crni i Rus Gregor Žerička.¹⁰ Pala je i bolničarka Sofija Marić iz s. Ostrova nedaleko od Vinkovaca. Izgubljeno je 8 pušaka i 2 puškomitraljeza.¹¹ Koliko je neprijatelj imao gubitaka, za nas je ostala tajna sve do kraja rata. U jednom sabirnom logoru kraj Zagreba, među zarobljenim ustašama pronađen je jedan, koji je te noći bio ranjen u s. Pčelić. Prema njegovom tvrdjenju, te noći je u s. Pčelić bilo preko 50 mrtvih i ranjenih njemačkih vojnika i ustaša. Zbog toga je ta posada istog dana napustila s. Pčelić. Prema tome, efekat napada bio je mnogo veći nego što se u brigadi tada mislilo.

Poslije neuspjelog napada na s. Pčelić, dok je brigada samostalno dejstvovala, bilo je još nekoliko manjih borbi, ali su se sve završavale neuspjehom. Osmog marta 3. bataljon je vodio borbu sa ustašama sjeverno od Hum Varoši. Sljedećeg dana tri manja tenka prodrli su u Slane Vode i došla pod Hum Varoš, gdje se nalazio Stab brigade. Zbog ovih neuspjeha svi smo bili nezadovoljni. Dešetog marta u selu Slane Vode održava se sastanak svih članova KPJ u brigadi, na kome se otvoreno govori o slabostima koje su tih dana u brigadi postojale. Poslije toga pojačan je politički rad, a i rad sa skojevcima. U KPJ primljeno je 8 novih drugova, a u SKOJ 11. Izabrani su novi sekretari skojevskih grupa u 1. četi 1. bataljona i u 2. četi 2. bataljona, jer su dotadašnji sekretari palí u borbi u s. Pčelić. Za razliku od ranijih slučajeva u KP i SKOJ,

¹⁰ Rus Griška, kako su ga u bataljonu zvali, došao je u našu brigadu poslije zaustavljanja jednog voza. Sa svojim drugom Harkovljaninom Viktorom, on je pobjegao na našu stranu i tom prilikom je bio lakše ranjen. Ovo mu je bila prva borba. Svi smo ga voljeli. U slobodnim časovima on nam je pričao o svojoj zemlji, mladićima i djevojkama iz tvornice gdje je radio. Znali smo da u tim pričama ima puno pretjerivanja, ali mi smo ga slušali sve dotle dok on sam nije prekidao razgovor.

¹¹ U ovom napadu nestao je i jedan puškomitraljezac za koga se mislilo da je izgubljen. Poslije dva dana donio ga je jedan borac. On se iz Pčelića povukao u ravnicu, izmakao neprijatelju i došao u brigadu.

ovog puta je primljeno i nekoliko drugarica, koje su dotad prilično zanemarivane. Tih dana u brigadu je stiglo nekoliko novih boraca — mahom iz logora Jasenovac. Oni su zamjenjeni za desetak njemačkih vojnika. Među oslobođenim logorašima bila je i Dušanka Vršić, skojevka iz Srema, koja je u logoru Jasenovac izdržala skoro godinu dana.

Nekoliko nedjelja ranije, na drugom kraju naše zemlje, postignut je sporazum sa Huskom Miljkovićem, komandantom »Muslimanske milicije«, ¹² bivšim partizanom-prvoborcem, o prelasku »Muslimanske milicije« na stranu NOV. Odmah iza toga najveći broj Muslimana iz brigade krenuo je u Cazinsku krajinu da se stavi na raspolaganje Unskoj operativnoj grupi, kako bi bili postavljeni na mjesto partijsko-političkih radnika u jedinicama, koje će i dalje voditi Huskine komandanti i komandiri. Iz brigade je otišlo desetak drugova Muslimana, među kojima i Rizo Selmanagić za komesara bataljona i Zijad Pekić za komesara čete.

Odmah iza toga, ali u znatno manjem broju, otišli su iz brigade i borci vozačke struke. Oni su upućeni Štabu 5. korpusa NOVJ, odakle su nakon prikupljanja krenuli na školovanje u SSSR.

¹² Poslije krupnijih pobjeda Crvene armije i zapadnih saveznika, te jačanja NOV, moglo se već zaključiti da će Nijemci izgubiti rat, a u Jugoslaviji pobijediti partizani. To je počeo da uviđa i Huška Miljković, komandant »Muslimanske milicije« u Cazinskoj krajini. Zbog toga je početkom novembra 1943. stupio u vezu sa Štabom 4. korpusa NOV Hrvatske. Tražio je pregovore o prelasku »Muslimanske milicije« na stranu partizana. Rukovodstvo NOP bilo je zainteresovano za ove pregovore, jer je trebalo istrgnuti iz neprijateljevog uticaja oko 100.000 stanovnika ovog kraja, spriječiti bratoubilački rat u ovom dijelu zemlje i pridobiti oko 3.000 novih boraca za borbu protiv Nijemaca i ustaša. Huška Miljković bio je predratni član KPJ i ratni član Okružnog komiteta Partije. U februaru 1943. g. napustio je NOB, došao u Cazinsku krajinu i stupio u službu Nijemaca i ustaša, Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 140, str. 688.

*Napad na njemačke kolone na komunikaciji
Daruvar — Virovitica*

Nastupalo je proljeće 1944. godine. Ušlo se duboko u treću godinu rata u našoj zemlji. Na jednoj strani sve više je jačala antifašistička koalicija, a na drugoj se sve više osjećala slabost sad već okrnjene osovine Rim — Berlin — Tokio. Nadiranje savezničkih armija, a posebno Crvene armije, sve više je nagovještavalo konačni kraj fašizma i pobjedu oslobodilačkih snaga u svijetu.

Fašistička Njemačka je iz dana u dan trpjela poraze na svim frontovima.

Poslije uspjeha u zapadnoj Ukrajini, u januaru i februaru, sovjetska vrhovna komanda je odlučila da 1. 2. i 3. ukrajinski front produži započete operacije na Zapad. U Rumuniji i Bugarskoj, a naročito u Mađarskoj, nastala su previranja. Nijemcima je prijetila opasnost da i Mađarska napusti Osovinu. Zbog toga vođa Trećeg Rajha izdaje 12. marta operacijsku zapovijest za posjedanje Mađarske, a 18. marta u Kleshajmu admiral Mikloš Horti, pod jakim pritiskom Nijemaca, pristaje na ulazak njemačkih trupa u Mađarsku i obrazovanje nove vlade. Već idućeg dana otpočinje posjedanje strateški važnih tačaka, a završava se 25. aprila iste godine. Zbog toga vrhovna komanda njemačkih oružanih snaga određuje jedinice koje će ući u Mađarsku, a rukovođenje je povjerila general-feldmaršalu fon Vajsu (von Weichsu). Komunikacijom Daruvar — Virovitica između 12. i 25. marta za Mađarsku su prošle; 1. brdska i 100. lovačka divizija. Prema nekim njemačkim dokumentima vidi se da je u okupiranju Mađarske učestvovala dijelom snaga i 42. lovačka divizija. Najveći dio jedinica bio je iz rezerve suviozemne i dopunske vojske.

Zbog prolaska ovih kolona 28. divizija je iz Požeške kotline hitno prebačena na komunikaciju Daruvar — Virovitica. Već 16. marta došlo je do prve borbe. Sedamnaesta i 21. brigada zaustavile su neprijateljevu kolonu na dijelu komunikacije između Đulaveca (Miokovićevio) i Pivnica.

Prema direktivi Štaba 6. korpusa, sve jedinice trebalo je da napadnu na željezničke komunikacije i na neprijateljeve kolone koje odlaze u Mađarsku: 12. divizija

NOVJ na pruži Beograd — Zagreb (između Nove Građiške i Vinkovaca); 28. udarna divizija NOVJ na pruži Daruvar — Virovitica; Zapadna grupa NOP na pruži Banova Jaruga — Daruvar, a Istočna grupa NOP odreda na prugama Slavonski Brod — Vinkovci; Vinkovci — Osijek i s. Strizivojna — Osijek.

U duhu ove direktive Brodska brigada je dobila svoj zadatak.¹³ U prvoj akciji ona će čuvati desni bok 17. i 21. brigade, sa pravca Podravske Slatine. Već prvog dana poslije nailaska neprijatelja svi bataljoni, izuzimajući treći, koji je bio u divizijskoj rezervi, vodili su borbu. Sva tri bataljiona za ovu borbu raspoređena su u liniju, s tim što je svaki bataljon organizovao svoju rezervu.

U s. Macute, na zapadnoj ivici, položaje je držao 1. bataljon sa zadatkom da sa te strane ne dozvoli prodor neprijatelja u Voćin — gdje su se nalazile naše pozadinske jedinice, radionice i skladišta. Prva četa zauzela je položaje od k. 237 pa do izdvojenih kuća s. Macute. Druga i 3. četa (bez jednog voda), sa dva teška mitraljeza, zaposjela je dio obale Voćinske rijeke od izdvojenih kuća s. Macute do k. 179. Pozadi njih, na ivici sela, rasporedila se bataljonska rezerva (1. vod 3. čete).

Drugi bataljon je imao dobre položaje. Prvu i 2. četu rasporedio je desno od puta koji je vodio u s. Hum na padinama Budima, trigonometar 289, pa do zapadne ivice s. Hum. Treća četa je bila u rezervi i ona je zauzela položaje na k. 201, na ivicama posumljenih čuka. Ispred njih je bila ravnica i čist prostor, a pozadi šuma i brežuljci.

Prva četa 4. bataljona držala je položaj iznad Đulaveca (Miokovićevo), na k. 309, a 3. četa na groblju i k. 326. Druga četa je ostala u rezervi i raspoređena je u šumi južno od groblja. Položaj ovog bataljona bio je dobar, ali su zato pravci povlačenja bili otkriveni, pa prema tome i nepovoljni.

¹³ Zapovjest Štaba 28. divizije od 19. III 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 25, dok. 65, str. 313.

Kada su neprijateljevu kolonu napale i zaustavile 17. i 21. brigada, od nje se odvojilo 6 tenkova, koje je pratila pješadijska četa, s ciljem da na jedinice divizije napadne s boka i s leđa, odbace ih od ceste i otvore prolaz svojim jedinicama prema Virovitici. Tenkovi su se uputili cestom koja se odvaja za Voćin i to na položaje koje je držao 2. bataljon Brodske brigade.

Na položaje ovog bataljona neprijatelj je izbio oko 10 časova. Borbu su prvo prihvatile 1. i 2. četa ali su se poslije dolaska tenkova čete prebacile na položaj rezerve, gdje je bila 3. četa, i odatle pružile odlučan otpor. Sa protivtenkovskim puškama je oštećen jedan tenk. Vozači su pobijeni, a pješadija je natjerana na povlačenje. U nemogućnosti da odbace čete 2. bataljona, Nijemci su u svom rušilačkom bijesu počeli da pale kuće u s. Slane Vode. Na ovo je bataljon brzo reagovao, izvršio protivnapad, i prisilio ih da se preko s. Donje Kusanje i s. Sladojevci povuku u Viroviticu. Za to vrijeme borci bataljona uspjeli su da pogase požare i sačuvaju kuće.

Treći bataljon Brodske brigade kao divizijska rezerva, bio je upotrijebljen na položajima kod Klise, kada je jedan bataljon 21. brigade, koji je držao k. 186, istu napustio. U jurišu na ovu kotu bataljon je imao uspjeha, potisnuo je neprijatelja, ali je imao 3 mrtva i 3 ranjena. Prvi i 4. bataljon nisu vodili borbu. U ovim borbama brigada je imala 6 mrtvih i 5 ranjenih. Od jedinica istakla se 3. četa 3. bataljona, a i 2. i 3. četa 2. bataljona. Međutim 2. bataljon nije na vrijeme minirao prilaze svome položaju, pa su njemački tenkovi mogli nesmetano manevrisati.

Idućih dana neprijateljeve snage velikih formacija, raznim motornim prevoznim sredstvima, nastavile su prebacivanje u Mađarsku. Radi ometanja i usporavanja kretanja i nanošenja što većih gubitaka, Stab divizije donosi odluku da se nastavi sa napadima koje je trebalo sprovesti u vidu zasjeda. I ovog puta, radi postavljanja zasjeda, na cesti Daruvar — Virovitica spustile su se 17. i 21. brigada. Sa četiri zasjede u razmacima od nekoliko kilometara ove dvije brigade zaposjele su cestu u dužini od 15 do 18 km. Brodska brigada, bez jednog (četvrtog) bataljona, bila je u divizijskoj rezervi. Četvrti bataljon je organizo-

vao zasjedu na cesti Podravska Slatina — s. Suhopolje, između s. Donji Meljani i s. Sladojevci, sa zadatkom da izvrši napad na neprijateljeve snage ukoliko bi se one pojavile na ovoj komunikaciji.

Zasjede bataljona 17. i 21. brigade vrlo smjelo su postavljene. Iako u ravnici one nigdje nisu bile udaljenije od 30 metara, a neke, manje jedinice, ojačane puškomitraljezima, postavljene su uz samu cestu da bi kolonu tukle po dubini.

Noću između 18. i 19. marta borci 17. brigade uništili su 3 kamiona. Ali zbog nesnalažljivosti, dio plijena nije izvučen, premda je za to postojala mogućnost. Tu noć ni 21. brigada ni Brodska brigada nisu vodile borbu na svojim položajima.

Kako su kolone neprijatelja nastavile svoj pokret, zasjede su postavljene i idućih noći. Slijedeće noći 3. i 4. bataljon Brodske brigade dobili su zadatak¹⁴ da daju osiguranje sa pravca sela Pčelić, a 1. i 2. bataljon da organizuju zasjedu. I ovog puta ona je postavljena na odstojanju od svega 30 metara od ceste. Odlučeno je da se neprijateljeva kolona sačeka na cesti između s. Pepelane i s. Pčelić. Na tom dijelu puta željeznička pruga prolazi uza samu cestu. Nasip pruge poslužio je kao dobar zaklon. Prvi bataljon, koji je bio na lijevom krilu, kompletan se smjestio na nasip, i to tako što je 1. četa postavila zasjedu ispod k. 129, 2. četa ispod k. 128, a dalje, desno, po nasipu, raspoređena je 3. četa.

Na položaje 1. bataljona nastavili su se položaji 2. bataljona. Prva i 2. četa ovog bataljona posjele su prugu od desnog krila 3. čete 1. bataljona, pa do mjesta gdje se pruga odvaja od ceste. Svoju 3. četvu ovaj bataljon je prebacio preko ceste. Ova četa je zaposjela položaj ispred ulaza u s. Pčelić.

Zasjede su blagovremeno postavljene i kod ciglane, a na neprijatelja se nije moralo dugo čekati. Neprijateljeva kolona¹⁵ prolazila je puna dva sata, a da je zasjeda nije napala. Kad je konačno dat znak za otvaranje vatre,

¹⁴ Zapovjest Štaba 28. udarne divizije od 20. III 1944. godine, Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 71, str. 342.

¹⁵ Tu noć je napadnuta kolona iz sastava njemačke Prve brdske divizije.

ispaljen je plotun d izvršen juriš. Tom prilikom na dijelu gdje su zasjedu držali bataljoni Brodske brigade zapaljena su dva kamiona i oštećena dvojica luksuzna kola. Jedan tenk je oštećen i zbog naglog skretanja, prevrnuo se u jarak, koji je na tom dijelu dosta dubok. Ostao je prevrnut na kupoli. Pored toga, uništeno je nekoliko kola sa raznim materijalom, pobijeno 20 jahaćih i teglećih konja i mazgi, ubijeno 39 vojnika, a isto toliko ih je i zarobljeno. Nijemcima se žurilo, a naše jedinice su napadale začelja kolone i manje dijelove, gdje je uspjeh bio sigurniji.

Tu noć se posebno istakao komandir čete 2. bataljona Slovenac Franc Novak Zunce.¹⁶ U borbi prsa u prsa ubio je dvojicu Nijemaca. Kad ga je treći Nijemac savladao, priskočio mu je u pomoć kurir čete, te je i taj Nijemac ubijen. Zaplijenjeno je 5 jahaćih konja, 16 pušaka, nešto odjeće i obuće, a i sanitetskog materijala, u čemu se već duže oskudijevalo. Prilikom povlačenja, borac koji je zaplijenjen jedini puškomitraljez pao je u potok i ispustio ga. I u ovoj borbi brigada je imala gubitaka. Dvojica su poginula, a četvorica su ranjena.

Najveći nedostaci u toku ove zasjede uočili su se u momentu otvaranja vatre. Neke jedinice su zakasnile, te je to omogućilo neprijatelju da se sredi i pruži otpor. Ovo je naročito karakteristično za 2. četu 1. bataljona, koja nije uopšte izvršila juriš, a vatru je otvorila tek kasnije. Ni povlačenje nije bilo najsretnije organizovano. Iako se znalo da se mora povlačiti preko otvorenog terena i preko dosta dubokog potoka, organizacija gotovo da nije ni postojala. Nijedan prelaz nije bio obezbijeđen i borci su bili prisiljeni da se snalaze kako su umjeli.¹⁷

Iduće noći ponovo su postavljene zasjede od istih jedinica koje su ih držale i prethodne noći. Samo, ovog puta izvršeno je izvjesno skraćivanje zasjeda, tako da su se sve jedinice rasporedile na širini od s. Đulaveca (Miokovićevo) do s. Pepelana. Na desnom krilu i ovog puta se našla Brodska brigada.

¹⁶ Kad je bio ljut Franc je imao naviku da grdi neprijatelja recima »Sunce mu njegovo«, a pošto je umjesto sunce govorio »ZUNCE« — ostao je za nas, Zunce.

¹⁷ Izvještaj Štaba 28. divizije od 29. III 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 25, dok. 122, str. 568.

Te noći, između 20. i 21. marta, sačekano je začelje Prve alpske divizije, ali osim ispaljenog plotuna i nešto neorganizovane vatre ništa više nije učinjeno. Uzrok je bila totalna nevidljivost. Ta noć je bila tako mračna da se starješine nisu usudile da jedinice puste na juriš. Moglo se desiti da dođe do nepotrebnih žrtava.

Kako su u to vrijeme jedinice oskudijevale sa municijom, ni vatra nije bila takve prirode da je neprijatelju nešto naročito naudila. Poslije prve pometnje, oni su se sredili i nastavili pokret kao da se ništa nije ni desilo. Zbog gustog mraka povlačenje je bilo otežano. Da bi se kolona održala u kompletnom sastavu na prvacu povlačenja, borci su se jedan drugom držali za opasače. Napregnutih očiju, oni su pri povratku pipali teren nogama i rukama pre nego što naprave novi korak, te je kolona sporo odmicala. U momentima kad kolona zastane, lica jednih, uglavnom onih neopreznijih, udarala su u predmete koji su bili na ramenima onih koji su bili ispred, i tada su se čule psovke i pokoja šala, a onda prigušen smijeh na račun onih koji su se ljutili. I u tako teškim prilikama mladalačka vedrina nije napuštala borce. Poslije kratkih zastoja pokret se nastavljao kao da se ništa nije ni desilo, da bi se tek ujutro prebrojavale čvoruge na glavama onih koji su »isprobali«¹ tvrdoću kundaka drugova koji su ispred njih išli. Iako su borci dobro poznavali teren, do zore su prešli svega nekoliko kilometara. Neke jedinice naišle su na nekoliko pokrivenih pletera. Kako je duvao hladan vjetar i padala susnježica, tu su zanoćile i ujutro se vratile u sela iz kojih su i otišle.

Jedinicama divizije, najveći problem predstavljao je nedostatak municije. Posljednje noći nijedan borac nije mogao imati više od 4 metka, jer su svi viškovi predavani puškomitraljescima, koji opet, i pored toga, nisu bili u stanju ni kompletne okvire da napune. U okvirima puškomitraljezaca bilo je najviše 20 metaka. Teški mitraljezi nisu ni nošeni na zadatak. Oni su, zajedno sa komorom, ostali u selima, iz kojih se krenulo u napad.

Nedostatak municije nepovoljno je uticao na borbenost jedinica i mnogi borci su otvoreno govorili da ih je strah izaći iz zaklona sa praznim oružjem. Kad se uzme u

obzir da se štedjelo pri otvaranju vatre, onda je razumljivo da su i rezultati bili slabiji nego što su to mogućnosti pružale. Pa, ipak, u borbama koje je divizija vodila ubijeno je i ranjeno oko 300 neprijateljevih vojnika i oficira. Uništeno je i oštećeno 25 kamiona, 2 tenka, dvojica borna kola, 2 motocikla i 10 luksuznih automobila. Pored toga, uništeno je 28 zaprežnih kola, zarobljeno 68 neprijateljevih vojnika, zaplijenjena 61 puška, 2 brdske haubice 75 mm sa 65 granata, 10 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 6 automata, velike količine puščane municije, 8 gumenih čamaca, telefonska centrala sa 12 telefona i velikom količinom kabela, a i priličan broj odjeće i obuće, te ostale ratne spremne.

U ovim borbama divizija je izgubila 72 borca, a 101 je ranjen. Izgubljena su dva puškomitraljeza i 10 pušaka. Utrošeno je svega 18.000 metaka, što znači da je prosječno u jednoj borbi, računato na jednog borca, utrošeno manje od dva metka.

Kako su njemačke jedinice prešle u Mađarsku, divizija je povučena na odmor i sređivanje u sela na sektoru Daruvar — Virovitica i Podravske Slatine. Brodska brigada raspoređena je u s. Bastaji, s. Pivnice i s. Gvozdansku. Idućeg dana desetak boraca, uglavnom sa dužim stažem, upućeni su u s. Voćin, gdje je 10. aprila formiran bataljon za borbu protiv pete kolone (Bataljon PPK) 6. korpusa NOVJ. U to vrijeme brigada je brojala 1.062¹⁸ borca i rukovodioca, što znači da se od formiranja udvostručila. Od tog broja najviše je bilo seljaka (694), zatim radnika (267), dok je ostalih bilo znatno manje: zanatlija 44, namještenika 7, vojnih lica 16, intelektualaca i đaka 34. Nacionalni sastav je, takođe, bio heterogen. Od deset nacionalnosti, koliko ih je bilo u brigadi, najviše je bilo Srba (528) i Hrvata (433). Poslije Srba i Hrvata najbrojniji su bili Rusi (39), Nijemci (17), Česi i Slovaci (15), Talijani (10), Mađari (8),¹⁹ Slovenci (6), Poljaci (2), Muslimani (3) i Jevreji (1).

is pregled socijalnog i nacionalnog sastava jedinica 28. divizije od 3. IV 1944. godine, Arhiv VII reg. br. 7 — 2/4 k. 1124.

¹⁹ Riječ je o onim Mađarima koji su se od ranije nalazili u bataljonima Brodske brigade. Mađarski bataljon već ranije je napustio brigadu.

*Napad na neprijateljevo uporište u Podravskoj Slatini
i likvidacija 15. ustaške bojne*

Desetak dana prije napada na Podravsku Slatinu Brodska brigada je smještena u s. Bastaji, gdje su za borce nastali sumorni dani. Smještaj je bio dosta slab, tjeskoban, hrana sa kazana, tek toliko da borci ne budu gladni. Soli ni za lijek. Nisu je imali ni seljaci. Najveća poslastica bili su krompiri, pečeni u vatri, kojih je u trapovima bilo u izobilju. U toku zime mnogi domovi su razoreni, a porodice protjerane u logore ili pobijene, tako da su neki trapovi s krompirima ostali, i sada bili na raspolaganju boricima brigade.

Najvećem broju boraca, pored slabe ishrane, teže su padale svakodnevne vježbe, koje su se izvodile u okviru četa i bataljona, a kasnije i brigade. Iz dana u dan komandiri i komesari četa vodili su svoje jedinice na obližnja brda i tu, prema prethodnoj zamisli komandanata bataljona, uvježbavali napade i juriše, vršili protivudare ili postavljali zasjede. U ovom periodu, koji je trajao 10 dana, izvedene su dvije vježbe u okviru cijele brigade. Bile su to, u stvari, pripreme za napad na Podravsku Slatinu, za koji je znao samo Štab brigade. Cilj vježbi je bio da se štabovi i komande četa isprobaju u sinhronizaciji pokreta i izvođenja manevra.

Nakon vježbi održavane su smotre, na kojima su komandanti ukazivali na bolje vojničko držanje, urednost i čistoću. Borci su bili ubjedeni da će doći do napada na neko veće uporište, ali koje i kada — to je u brigadi znao veoma mali broj.

Tek 1. aprila, kasno uveče, Štab brigade je dobio i pismenu zapovijest za napad na neprijateljevu posadu u Podravskoj Slatini.²⁰ Iz nje se moglo sagledati da u napadu, pored 28. divizije, učestvuju 12. divizija, dio jedinica Istočne grupe NOP odreda, jedinice Zapadne grupe NOP odreda i jedinice 6. korpusa: Artiljerijski divizion, 1. diverzanatski bataljon i Konjički eskadron.

²⁰ Izveštaj Štaba 28. divizije od 1. IV 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 26, dok. 3, str. 15.

Predviđeno je da se ovaj plan sprovede slijedećim rasporedom:

a) Uporište će napasti Brodska brigada, ojačana Artiljerijskim divizionom, Konjičkim eskadronom i bataljonom 21. udarne brigade;

b) Ostale jedinice 28. divizije (17. brigada i 3. bataljon 21. brigade), jedinice Daruvarskog i Bilogorskog NOP odreda, držače zasjedu prema uporištima Virovitica i Daruvar. Jedinice odreda imale su zadatak da natjeraju neprijatelja da se razvije poslije izlaska iz uporišta. Da bi taj zadatak obavili, odredili su posjeli položaje u neposrednoj blizini uporišta, a rasporedili su se tako da djeluju na neprijateljeve bokove.

c) Jedinice 12. divizije držale su zasjede prema neprijateljevim uporištima: Donji Miholjac, Našice i s. Đurđenovac, na liniji s. Čađavica — Dravski kanal — Voćin potok — s. Humljani. Posjedanje položaja bilo je grupno, sa težištima oko s. Čađavice i Donjeg Miholjca, te na prostoru Mikleuš — Čačinci, prema Našicama i Đurđencu.

d) Artiljerijski divizion bio je podijeljen na dva dijela:

- artiljerija za podršku, i
- artiljerija za neposrednu podršku.

e) Jedinice diverzantskog bataljona imale su zadatak da poruše mostove u Podravini na sektoru: Virovitica — Feričanci — s. Moslavina. Planirano je da Štab Brodske brigade rukovodi napadom iz kuća koje su se nalazile na cesti Slatina — s. Čeralije, sjeveroistočno od k. 134.

Brigadno previjalište postavljeno je na ulazu u Podravska Slatinu u gornjim kućama, a kod mosta, na cesti s. Čeralije — Podravska Slatina. Ono je imalo zadatak da prihvati i ranjenike 21. brigade, a posebno bataljona koji je napadao na posadu koja se utvrdila u uljari.

Neprijateljevo uporište, grad i sresko mjesto Podravska Slatina nalazi se na sjevernim padinama planine Papuk, nedaleko od Drave i mađarske granice. Zgodno je za napad, i to sa južne strane, koja jedinicama omogućava nastupanje kroz valovito i ispresijecano zemljište, puno mrtvih uglova i dosta pogodnih položaja za teška oruđa.

Nakon prvog napada, koji je izvela 12. brigada, još 1942. godine, neprijatelj je grad utvrdio i pretvorio u jako uporište.

Uporište je solidno utvrđeno. Pored spoljnog obruča koji je sačinjen od niza jakih bunkera betonske građe, neprijatelj je u unutrašnjosti grada organizovao čvorove odbrane, posjedajući i ojačavajući masivne jednokatnice. Pored toga u gradu je imao više bunkera, građenih od cigle ili betona, i to tako solidno da neke od njih ni haubica od 100 mm nije mogla ozbiljnije oštetiti — samo direktni pogoci, kroz puškarnice, bili su efikasni. Većina bunkera imala je puškarnice Okrenute na sve strane, a iste su bile izdignute najviše 50 cm iznad zemlje. Međusobno su bili povezani telefonskom linijom i saobraćajnicom, a imali su i električno osvjetljenje. Neki bunkeru su bili ograđeni žicom, a ispred žice bile su postavljene mine koje su aktivirane iz bunkera.²¹ Težište odbrane zasnilo se na najjačim bunkerima. Jednom od njih ustaše su dale ime »Staljingrad«, a drugom »Moskva«. Oba bunkera su rađena od armiranog betona i na dva sprata, sa otvorima za teške mitraljeze i puškomitraljeze u svim pravcima. Ključ odbrane bio je bunker »Staljingrad«, koji se isticao svojom jačinom i veličinom sa posadom od 80 do 120 ustaša. Pored ova dva bunkera, ustaše su imale još 24 manja bunkera. U bunkeru »Staljingrad« bile su prostorije za spavanje i prostorije za kuvanje. Nekoliko obližnjih bunkera, rovova i saobraćajnica dopunjavali su dobro organizovan vatreni sistem. Posada uporišta bila je sastavljena od 450 ustaša 15. ustaške bojne, dobro poznate u okolini Podravske Slatine po svom divljačkom teroru, naročito nad srpskim življem. Sem njih u uporištu se nalazilo 80 domobrana i 60 žandarma. Komandant posade bio je ustaški satnik Tomo Masarini.²²

²¹ Izvještaj Štaba 6. korpusa od 16. V 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 76, str. 308.

²² U izvještaju Štaba 6. korpusa od 16. maja 1944. godine. Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 76, str. 308, stoji: »Komandant posade bio je ustaški satnik Tomo Masarini.« Ukoliko je to tačno, postavlja se pitanje šta je bio bojnič Štir, po kome se i zvala bojna u Podravskoj Slatini. U svakom slučaju komandant posade je uspio da pobjegne, jer u Izvještaju zapovjedništva Glavnog sto-

Nekoliko dana prije napada, načelnik Štaba 28. divizije²⁸ i komandant 1. artiljerijskog divizionu 6. korpusa izviđali su uporište i okolni teren. To isto su učinili komandant i komesar Brodske brigade. Prethodnim izviđanjem u priličnoj mjeri je otkriven neprijateljev sistem vatre i uočeni su položaji sa kojih ga je bilo najlakše neutralisati. Znalo se, čak, kakve su namjere neprijatelja ukoliko se dogodi da naše snage izvrše napad i uđu u uporište. Neprijatelj je namjeravao da aktivnom odbranom, uz podršku snaga koje su bile raspoređene u bunkerima, razbije napadača, izbac i ga iz uporišta i mjesto održi u svojim rukama.

Na osnovu tog izvještaja i skice rasporeda bunkera i rovova, koja je dobijena iz uporišta stvoren je plan napada, izvršena podjela snaga i zadataka za napad, koji je predviđen za 4. april u 4,30 časova. Odlučeno je da se glavni pravac napada usmjeri na težište neprijateljeve odbrane u kojoj je ključ bio centralni bunker »Staljingrad«. Taj zadatak je dobio 1. bataljon, a podržavao ga je artiljerijski divizion.²⁴

U napadu na uporište učestvovali su i 2. i 3. bataljon, te bataljon 21. brigade. Četvrti bataljon Brodske brigade određen je u rezervu.²⁵ Četvrtog aprila u zoru glavnina snaga određenih za napad našla se na južnoj strani uporišta nedaleko od Brežića, k. 253.

žera domobranstva od 9. IV 1944. godine, između ostalog stoji: »Prema izvaji zapovjednika ustaške posade, u tim borbama poginulo je oko 200 vojnika«. Da li je to bio Štir ili Masarini, iz postojeće dokumentacije nije se moglo zaključiti.

²³ Misli se na Gedeona Bogdanovića Gecu, koji je u to vrijeme bio Načelnik štaba 28. divizije i Gaju Ivanovića, komandanta divizionu.

²⁴ Sest topova: 2 haubice 100 mm, 3 topa 76 mm i PT top 47 mm.

²⁵ Odlaskom Mađarskog bataljona iz Brodske brigade, na njegovo mjesto došao je 2. bataljon 18. brigade. Uključujući se u sastav Brodske brigade, ovaj bataljon je postao njen 4. bataljon (isto kao i Mađarski bataljon). Odmah po dolasku komandant bataljona bio je Dušan Čavrak, a poslije njega Obrad Komlenac. Nešto kasnije za komesara bataljona došao je Rudi Rajh, koji je dotad bio u 17. brigadi.

Kako je koja jedinica pristizala, odvođena je na pravac svoga napada. Odmah poslije dolaska u šumu Bukvik,

3. bataljon ojačan topom 47 mm i topom 75 mm upućen je na komunikaciju koja je sa jugoistočne strane vodila u Podravsku Slatinu, sa zadatkom da preko kose, s lijeve strane potoka Potočani, izbije na cestu, koja vodi u grad. Prva četa ovog bataljona imala je zadatak da napada desnom, a 2. četa lijevom stranom ulice. Pomoću topova trebalo je da likvidiraju bunkere na koje naiđu. Jedan vod 2. čete imao je zadatak da obiđe bunker na lijevoj strani ceste i da ga napadne iz pozadine. U isto vrijeme 2. vod ove čete trebalo je da zauzme rov koji se protezao u pravcu vinograda.

Likvidacijom bunkera i rovova 1. i 2. četa omogućile 3. četi da blokira bunker »Moskvu«, a snagama bataljona da prodru u pravcu željezničke stanice. Ova četa je imala zadatak da blokira zgradu spahiluka grofa Draškovića istočno od crkve.

U drugoj fazi borbe dvije čete ovog bataljona imale su zadatak da s jedne i s druge strane ceste produže dejstvo i likvidiraju kasarnu i bunkere oko željezničke stanice.

Sa suprotne strane grada, putem koji sa sjeverozapadne strane vodi u Podravsku Slatinu, pravcem s. Sladojevci — Podravska Slatina, napadao je 2. bataljon. Pomoću pridodatih topova 37 i 75 mm, ovaj bataljon je trebalo da se probije u uporište, s tim da na svom pravcu uništi bunker na potoku Javornica, koji se nalazio na ulazu u grad. Ovaj zadatak dobila je 3. četa. Poslije likvidacije bunkera četa je morala likvidirati i jedan rov. Takav zadatak je dobila 1. četa. U drugoj fazi borbe, 2. četa je imala zadatak da likvidira posadu u kasarni i Đokinoj kući.²⁶ Za izvršenje ovog zadatka bataljonu je dodijeljeno jedno odjeljenje teških minobacača. Nakon ovog, u sadejstvu sa 3 bataljonom, trebalo je prići konačnoj likvidaciji ustaške posade u uporištu.

Na glavnom pravcu napada, napadao je 1. bataljon. Od šume Bukvik pravcem ovog bataljona izvodio je na k. 253, a onda vinogradima u centar grada. Druga četa napadala je preko katoličkog groblja, 1. četa na pravcu na kojem se nalazio bunker »Staljin-grad«, a 3. četa imala je zadatak da posjedne kuće na jugozapadnom dijelu uporišta, zapadno od pravoslavnog groblja, i da, osloncem na čvršće zgrade, prodire u grad.

I u drugoj fazi borbe ovaj bataljon je imao najteži zadatak. Pored likvidacije kasarne, koja se nalazila lijevo od crkve, trebalo je u sadejstvu sa jedinicama 3. bataljona, da likvidira drugi po veličini bunker »Moskva«.

Bataljon iz 21. brigade i jedna četa iz 4. bataljona, ojačani jednim odjeljenjem teških minobacača, imali su zadatak da blokiraju sjevernu i sjeveroistočnu stranu uporišta u slučaju poku-

²⁶ Riječ je o zgradi jednog trgovca, koja je izgrađena od kamena, a ustaše su je još više ojačale i preuredili za odbranu.

šaja bjekstva neprijatelja iz uporišta na pravcu: most na potoku Javorica — k. 116 — stara ciglana kod nasipa, a položaj za odbranu protezao mu se na liniji: Veliko Polje — k. 176 — potok Javorica.

Ovaj bataljon je imao zadatak da organizuje potjerna odjeljenja, a u slučaju prodora neprijatelja da ga goni sve do zasjeda koje su držane na sektoru prema Donjem Miholjcu.

Artiljerijski divizion imao je vatrene položaje oko k. 253 Brežić, 1.200 metara od prvih bunkera.

Četvrti bataljon, bez jedne čete, određen je u brigadnu rezervu.

Konjički eskadron je pridodat brigadi da ga upotrijebi posebno ako dođe do gonjenja neprijatelja.

Dvadeset prva brigada (bez jednog bataljona), pored toga što je bila u divizijskoj rezervi, imala je zadatak da likvidira posadu, koja se utvrdila u tvornici ulja, a nalazila se na putu Podravska Slatina — s. Sladojevci tj. iza leđa 2. bataljonu, koji je napadao istom cestom, samo obrnutim pravcem.

U 4,30 časova otvorena je vatra iz artiljerijskih oruđa. Tog momenta sve jedinice su krenule u napad. Oglašile su se i ustaše. Prvo pojedinačno, a uskoro i svom žestinom. Za vrlo kratko vrijeme, oživio je vatreni sistem i ustaše su spremno dočekale bataljone.

Treća četa 1. bataljona u početku napada prodirala je jednom jarugom ne nailazeći ni na kakav otpor. Na taj način borci su se dohvatili i prvih zgrada. U nekima od njih zatečene su na spavanju ustaše, koje su se, iznenadnim nailaskom Brođana, razbježale u pravcu bunkera. Na čelu ove čete nalazili su se komandir Franjo Novak i komesar čete Nail Redžić, te se tako i dogodilo da je u grad ušao samo jedan vod. Sa tridesetak boraca, vod je posjeo jednu od najčvršćih zgrada u ulici, i to baš na pravcu između bunkera »Staljingrad« i »Moskva«. Moglo se očekivati da će Štab bataljona, pored 2. voda 3. čete, koji nije ušao u grad, uputiti ovim pravcem i svoju rezervu, ali on to nije učinio. Borci voda su pokušali da se probiju u centar grada, ali su dočekani vatrom iz različitih pravaca, te su bili prisiljeni da se vrate u ranije posjednutu zgradu. Tom prilikom ranjen je komandir čete Franjo Novak iz Grabarja.²⁷

²⁷ U brigadi su bili: Franjo Novak iz s. Grabarja kraj Slavonskog Broda i Franjo Novak iz Slavonskog Broda, te Franc Novak Zunce iz Slovenije.

Za to vrijeme na bunkere, koji su bili ključ odbrane grada, vršen je juriš za jurišem.

Juriš, koji je izveden u svitanje, unatoč jake artiljerijske pripreme, nije uspio. Prva četa koja je išla na bun-kere vraćena je nazad, ali bez dvojice dvadesetogodišnjaka — Franje Zilka iz Novske i Ivana Kuhara iz Der-vente. Obojica su ostali mrtvi na žičanim preprekama.

Nakon ovoga, odmah se prišlo organizaciji novog na-pada. Dejstvo artiljerije nije dalo očekivane rezultate, jer su bunkereri odolijevali granatama, a njihove posade uporno se branile.

Drugi više sinhronizovan napad na grad (u odnosu na artiljeriju) izveden je tek u 16 časova, ali ni on nije uspio. Unatoč, za te prilike, velike koncentracije artiljerije (12 topova, 1 teški minobacač i jedna četa minobacača 82 mm), jedinice se nisu uspjele probiti ni na jednom pravcu. I ovom prilikom palo je nekoliko drugova, među kojima i borac Mile Čakširan iz s. Čepina — otac petoro djece.

Istog dana, već u 8 sati ujutro, na položaje 12. divi-zije naišli su dijelovi 18. ustaške bojne iz Našica i 16. ustaške bojne iz Đurđenovca, jedna ustaška bojna iz Osijeka i neke jedinice iz Valpova. Neprijatelj je napadao iz prava-
vaca:

— prva kolona, oko 200 ustaša, išla je cestom Donji Miholjac — Čađavica. Ova kolona je došla na blisko odstojanje položaja jedinica 12. divizije, ali je poslije kratke borbe natjerana u bijeg, ostavivši mrtve i ranjene na mjestu borbe;

— druga kolona nastupala je poljskim putem od s. Crnca preko s. Suhomlake do k. 101, gdje je dočekan i natjerana na povlačenje;

— treća kolona je nastupala pravcem D. Predrievo — s. Rajnopolje, gdje se razdvojila i jednim dijelom otišla u pravcu s. Bjelkovac, a drugim u pravcu s. Oskoruš Ma-jura i Đurin Lug Majura, do nasipa Voćin Potoka. Pod zaštitom jake artiljerijske vatre, neprijatelj je uspio da zaposjedne desnu obalu Voćin Potoka, gdje je i zanoćio.

Na zasjedama prema Našicama bio je Osječki odred. U toku dana neprijatelj je u više mahova pokušavao da se probije. Osječani se nisu kruto držali, nego su se povla-

čili lijevo ili desno i neprijatelja napadali s boka i s leđa, tako da su ga svaki put natjerali da se vrati nazad u uporište. Na ovom pravcu neprijatelj je izgubio 23 vojnika.

Jedinice Daruvarskog odreda, koje su za vrijeme napada bile na položaju ispred uporišta Daruvar, imale su zadatak da natjeraju neprijatelja da se razvije za borbu čim izađe iz uporišta; da mu uspire nastupanje i da ga tuku u bok i s leđa. Zbog toga neprijatelj nije postigao nikakve rezultate.

Istovremeno sa napadom Brodske brigade jedna četa 21. brigade, kojoj je bio pridodat protivtenkovski top, vršila je napad na tvornicu ulja. Posadu u uljari sačinjavalo je 40 ustaša,²⁸ utvrđenih u dva solidno zidana bunkera. Ovaj napad se vodio odvojeno od napada na Podravsku Slatinu. Iako je četa u toku noći izvršila nekoliko juriša, uspjeh nije postignut. Pridodati top im nije mogao mnogo pomoći, jer se zbog brisanog terena nije mogao privući na odstojanje uspješnog dejstva. Prvog dana nije ni upotrijebljen.

Napad na Podravsku Slatinu bio je dobro pripremljen. Nikad dotada u brigadi nisu vršene takve pripreme. Iako je deset dana nedovoljno za uvježbavanje jednog takvog napada, pogotovo sa borcima od kojih najveći broj dotad nije imao nikakvog vojničkog znanja, ipak su i starješine i borci bili u mogućnosti da sagledaju način održavanja borbenog poretka i organizaciju napada. Najveća manjkavost bila je u tome što jedinice nisu bile upućene u sinhronizaciju pokreta i vatre, u situaciji kad se napad vrši uz podršku artiljerije.

Većini boraca i starješina bio je to prvi slučaj da se napad na neko uporište vrši uz podršku artiljerijskih jedinica. Ranije, u prethodnim borbama, ako se upotrebi jedan ili dva topa, onda oni, obično, rješavaju sve probleme. Top se privuče na blisko odstojanje, odakle se, sa nekoliko granata, neposrednim gađanjem u puškarnice bunkera ili prozore utvrđenih zgrada, prinudi neprijatelj na predaju ili odstupanje.

Borci i rukovodioci su sa velikim oduševljenjem primili vijest da je njima povjerena uloga likvidacije uporišta. Upoznali su u borbama 15. ustašku bojnu. U više međusobnih okršaja izišli su kao pobjednici. Odnos snaga bio je realan, a isto tako izdate odluke i zapovijesti. Pa, ipak, u napadu na Podravsku Slatinu, prvog dana borbe, nije bilo značajnih rezultata. Izuzetak je bila

2s prema izvještaju Štaba 21. brigade, tvornicu je branila 3. satnija (četa) 15. ustaške bojne (bataljona).

Ruska četa, koja je likvidirala 40 ustaša koje su se nalazile u cig-lani, nedaleko od željezničke stanice.

Razlozi za ovo bili su višestruki. Komandni sastav nije se dovoljno snašao u ovako, za njih, komplikovanoj situaciji. Napadalo se prema unaprijed utvrđenom planu. Tako je bilo u prva dva pokušaja. Na isti način postupilo se i u trećem pokušaju, koji takođe nije uspio. Štabovi bataljona nisu vršili procjenu situacije u datim momentima, pa nisu donosili ni potrebne odluke. Ulazak 1. voda 3. čete u grad za Štab 1. bataljona nije značio mnogo. Noću, između 4. i 5. aprila ovaj vod se nesmetano izvukao iz grada i vratio u sastav svoje čete, a da to nikom u Štabu bataljona i Štabu brigade nije poslužilo kao signal da postoje pravci koji nisu branjeni. Taj isti vod idućeg dana napadao je bunkere s čela i izgubio nekoliko boraca, među kojima jednog od najboljih bombaša u brigadi Mišu Klačnjaku.

Koordinacija između jedinica bila je nepotpuna. Starješine, naročito više, ispustile su jedinice iz svojih ruku. Artiljerija nije potpuno iskorištena. Postojalo je ubjeđenje da će artiljerijski udar sve riješiti. Mnogi su mislili da će artiljerija uništiti sve objekte, a jedinicama Brigade je ostalo da iskorste tu šansu i da samo uđu u dotad branjene objekte. Zbog ovakvog stava, zaboravilo se na sadejstvo, a usled nedovoljnog iskustva i nepoznavanja mogućnosti artiljerijske vatre, došlo je do toga da neke jedinice jedno vrijeme budu pod vatrom sopstvene artiljerije, od koje su neki borci zadobili teže i lakše rane, među kojima je bio i Koloman Bauer, čak iz Slavenskog Broda.

Iako dva pokušaja nisu uspjela, od napada se nije odustajalo. To niko nije ni priželjkivao.

Već u prvi sumrak prišlo se organizaciji trećeg napada. Na položaje 1. bataljona, pored komandanata brigade i divizije, Duke Prilike i Radojice Nenezić, stigao je i komandant korpusa Petar Drapšin. Kada je prisutne upoznao sa ozbiljnom situacijom na zasjedama, gdje su se jedinice korpusa žilavo odupirale jakim neprijateljevim snagama, napad je pojačan jednim bataljonom iz 21. brigade. U 1 čas poslije ponoći 5. aprila sve je bilo spremno. Napad je otpočeo istovremeno sa svih strana, a pre toga grupe za pravljenje prolaza uspjele su da na nekoliko mjesta naprave prolaze. Ovog puta bilo je to nešto lakše, jer prostor oko bunkera tu noć nije bio osvijetljen, a u ovome su im pomagali i puškomitralježi.²⁹ Pri povratku

²⁹ Dok su grupe pravile prolaze, mitraljesci su sa ustašama žestoko »diskutovali«.

živi su — ispred bunkera — iznijeli mrtve. Bili su to borci 1. bataljona, koji su pali prethodnog dana.

U ovom naletu najviše uspjeha imale su 1. i 2. četa 3. bataljona. Uspjele su da zauzmu nekoliko objekata i da prodru kroz ustašku odbranu. Međutim, ni to nije bilo dovoljno. Zbog nesnalažljivosti Štaba bataljona, ni ovog puta nisu postignuti značajniji rezultati. Postignuti početni uspjeh četa 3. bataljona nisu iskoristile ni ostale jedinice.

U ovom napadu, trećem po redu, 1. četa 3. bataljona imala je dva mrtva i četiri ranjena, a 2. četa tri mrtva. Sva trojica iz 2. čete poginula su od jedne nagazne mine, koja je jedina bila ispravna. Naime, svi bunker i utvrđene zgrade bili su opasani žičanim preprekama, koje su bile ojačane protivpješadijskim minama. Međutim, mine se nisu aktivirale ni u prilikama kad bi neko na njih nagazio. Da li je bila u pitanju sabotaža, ili je vrijeme učinilo svoje, nije utvrđeno, ali, izuzimajući tri druga iz 2. čete 3. bataljona, drugih gubitaka od nagaznih mina nije bilo.

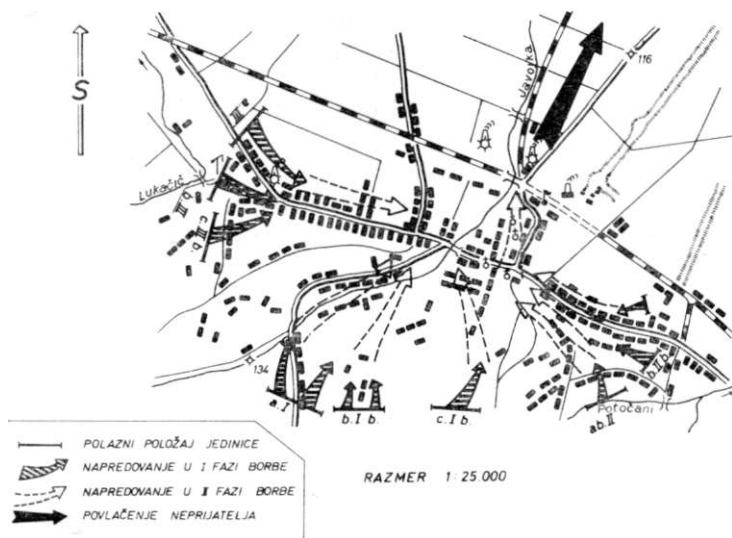
Kako ni sa istočne strane prodor nije uspio, u zoru se prišlo organizaciji i četvrtog napada, koji je trebalo da uslijedi u 10 časova. I ovog puta 1. bataljon će imati veoma težak zadatak. Neka artiljerijska oruđa promijenila su vatrene položaje u duhu nove organizacije. Neko licina ih je dovučena do samih bunkera, za neposredno gađanje. Na prednji kraj su ponovo istureni teški mitraljezi. Preduzete su mjere za ponovni napad ustaške i njemačke avijacije. Naročite mjere maskiranja provedene su u pozadinskim jedinicama. U toku prethodnog dana dva aviona su u više navrata nadlijetala, mitraljirala i ispustila nekoliko bombi. Tom prilikom uništena su jedna sanitetska kola i dvije topovske zaprege. Neke pozadinske jedinice, među njima i divizijsko previjalište, smjestile su se u zgrade na zapadnoj ivici grada da bi u datom momentu bile što bliže borcima.

Za deset sati predviđen je ponovni napad i na tvornicu ulja.

U 9,45 časova sve jedinice su bile na svojim mjestima — spremne za novi napad, a artiljerija je na dati znak

S E M A

NAPADA BRODSKE BRIGADE NA UPORIŠTE PODRAV. SLATINA

otvorila vatru. Već poslije prvih plotuna i artiljerijskih hitaca, neutralisano je nekoliko puškarica. Topovi, koji su neposredno gađali, ovog puta su imali više uspjeha. Već poslije nekoliko minuta artiljerijske vatre, jedinice su se pokrenule u napad. Ovog puta usklađen je pokret i vatra i na uspjeh se nije moralo dugo čekati. Zbog osjetnih gubitaka oslabljen je neprijateljev vatreni sistem, a kad su bombaši 1. bataljona ubacili nekoliko bombi u glavne bunkere, nastala je pometnja, koja je odmah iskorisćena. Prvi vod 1. čete 1. bataljona, na čelu sa komesarom³⁰ čete, savladao je žičane prepreke ispred bunkera

³⁰ Vinko Vargaš, do napada na Podravsku Slatinu bio je komesar 2. čete 1. bataljona. Pred napad na ovaj grad izvršena je rokada komesara četa i tako je Vinko došao za komesara 1. čete. Poginuo je 2—3 minuta poslije pada najjačeg bunkera, koji su ustaše nazvale »Staljingrad«.

»Staljingrad« i ubacio nekoliko ručnih bombi. Pa, ipak, ovaj bunker je nekoliko puta prelazio iz ruku u ruke. Nakon trećeg osvajanja ustaše su definitivno protjerane, a kad je to isto učinila i 3. četa 1. bataljona sa ustašama u susjedna dva bunkera, bio je to kraj cjelokupnoj ustaškoj posadi koja je branila prilaz Podravskoj Slatini sa južne strane. Nakon ovog uspjeha, sa svih strana su se jedinice sručile u grad i presjekle ga na dva dijela. Kod neprijatelja je nastala dezorganizacija i panika, te se u neredu počeo probijati prema željezničkoj stanici. Pri tom povlačenju neprijatelj je dijelom snaga išao preko bašta, kroz kuće, a na nekim mjestima i preko krovova. U bježanju najveći broj je sa sebe bacao ličnu opremu. Nešto kasnije ustaše su bježeći iz uporišta naišle na zasjedu 4. bataljona Brodske brigade.

Poslije dva sata borbe i čete 3. bataljona Brodske brigade uspjele su da prodru do centra grada. Oko 15 časova sve je bilo gotovo. Skoro u isto vrijeme četa 21. brigade likvidirala je posadu koja se nalazila u tvornici ulja. Ona je u toku noći uspjela da privuče top na blisko odstojanje od bunkera u koji je sabijena sva posada. Poslije nekoliko pogodaka u otvore bunkera — izvršen je juriš. Od 40 ustaša, koliko ih je bilo, samo se jedan izvukao. Iako ranjen, uspio je pobjeći, da bi krajem rata postao zarobljenik iste jedinice. Zvao se Iharoš, a u Brodskoj brigadi je imao brata koji je bio na dužnosti komandira voda.

Preživjeli domobrani u gradu, poslije ulaska brigade, odmah su se predali i gotovo svi ostali u NOV. Neki su bili duboko zašli u petu deceniju života, kao Muhamed Vojić iz Bosanske Krupe, ali su se do kraja rata, zajedno sa borcima Brodske brigade, pošteno borili. Dvojica među njima Zagrepčanin i Bosanac, poginuli su istog mjeseca u borbama s ustašama nedaleko od Podravske Slatine.

Drugi dio posade, koji se grupisao u sjevernom dijelu grada, prikupio je ustaški komandant satnik Tomo Masarini i s njim izvršio proboj na sjever u pravcu s. Grabić — r. Drava. Ovaj pravac je vodio u Mađarsku, i to preko položaja 4. bataljona. Izbežumljeni od straha i iz gotovo bezizlazne situacije, oni su, uz velike gubitke, ipak uspjeli da se probiju. Bili su brži od boraca 4. bataljona, koje je

predvodio novi komesar bataljona Rudi Rajh Tica³¹ (tih dana je iz 17. brigade, zajedno sa novim zamjenikom komandanta Brodske brigade Jovom Milakovićem Radovanom, prešao u Brodsku brigadu). Borci 4. bataljona ubili

Rudi Rajh Tica (17 godina). Bio je najmlađi komesar i komandant bataljona

su ustaškog satnika Krunu Rorbahera iz Virovitice. Kako su se jedinice na svom pravcu zadovoljile time da ustaše gone samo do s. Grabić, najveći broj ih se dokopao Drave i prešao u Mađarsku. Konjički eskadron, koji je brigadi pridodat radi gonjenja neprijatelja, nije ni učestvovao u gonjenju. Iako su imali najviše gubitaka baš u samom proboju, prema ustaškim podacima, iz Podravske Slatine se uspjelo izvući oko 200 ustaša.³²

Dok su se vodile borbe za uporište, pa i nakon njegove likvidacije na pravcima prema Podravskoj Slatini,

³¹ Četvrtog aprila Tica je navršio 17 god. I bio je vjerovatno jedan od najmlađih komesara bataljona u cijeloj NOVJ. Iste godine postao je i komandant bataljona.

³² Iz dnevnog izvještaja Zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 9. IV vidi se da je dio posade pobjegao u Mađarsku, a u izvještaju 28. divizije o tome stoji: »Neprijatelj se očajnički borio i bjesomučno jurišao, te mu je tako i pošlo za rukom da se probije... prema Barču... Zbornik, t. V, knj. 26, dok. 157, str. 813.

jedinice iz obezbjeđenja su više dana vodile borbe, uglavnom sa Nijemcima i ustašama.

Zaplijenjen je slijedeći materijal: 1 protivtenkovski top 37 mm sa 44 granate; 6 mitraljeza i 5 puškomitraljeza; 172 puške sa 6.200 metaka; 115 ručnih bombi; 50 mina za lake minobacače; 3 pištolja sa 100 metaka; 2 kamiona i 3 motocikla; 50 pari odijela; 2 vagona ulja, koje je samo djelimično evakuirano; 2.000 kg soli i 2 vagona druge ratne spreme.

Ubijeno je 220 ustaša i žandarma, a među njima i 3 ustaška oficira. Zarobljeno je 70 ustaša,³³ domobrana i žandarma, a među njima jedan ustaški i jedan domobranski oficir. Zarobljen je i logornik grada Podravske Slatine.

Za vrijeme dvodnevnog napada na Podravsku Slatinu Brodska brigada i dva bataljona 21. brigade izgubili su 115 boraca, među kojima 32 mrtva. Među mrtvima je Sreta Vukadinović (1893), koji je zašao u šestu deceniju i Milenko Jovanović (1928), koji nije navršio ni 16 godina.

Izgubljena su dva puškomitraljeza i dve puške, a oštećen je jedan puškomitraljez i 3 puške. U isto vrijeme utrošeno je preko 30.000 metaka i oko 200 topovskih i minobacačkih granata.

Poslije ulaska u grad organizovan je miting za građane Podravske Slatine, na kome su učestvovalе i jedinice brigade izuzev 1. bataljona. Zbog premorenosti, a još više zbog žalosti za izgubljenim drugovima, najveći broj boraca nije mogao ni da večera, a ni da spava.

Brodska brigada je zadatak potpuno izvršila. Poslije 36 časova borbe grad je oslobođen i neprijatelju su nanešeni osjetni gubici. Petnaesta ustaška bojna poslije ovog poraza nikad se više nije oporavila.

U napadu na bunkere posebno su se istakli: Slavica Bravac, Vinko Vargaš, Miloš Milinković Kurjak, Milan

³³ U izvještaju Glavnog stožera domobranstva od 9. IV 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 26, dok. 159, str. 820, navodi se 250 poginulih, a o zarobljenima i o onima koji su se predali nema ni riječi.

Petković i Nijemac Klaus Leve (Löwe).³⁴ Kod rukovodilaca je bilo grešaka, a neke od njih bile su početničke. Bilo je grešaka i nakon ulaska u grad. Na primjer, kroz grad se prodiralo ne preduzimajući gotovo nikakve mjere opreznosti, a pojedinci su se više brinuli o odjeći i obući, nego da se što više zarobi obezglavljenih ustaša i žandarma. Gonjenje je vršeno stihijski, i to više od pojedinaca nego od jedinica. Bilo je i onih koji su se služili alkoholom, a borba je još trajala. Taktički postupci starješina nisu u svakom momentu bili u skladu sa razvojem situacije na bojištu. Propuštena je prilika da se uništi sva posada, a i prodor u grad mogao se mnogo ranije izvršiti.

Jedinice brigade, a naročito 1. bataljona, pokazale su izvanrednu hrabrost, izdržljivost i upornost, ali u vještini sve je nadmašila 3. četa (ruska)³⁵ 2. bataljona. Koristeći vojnu vještinu, ova četa je zauzela bunkere oko željezničke stanice i likvidirala oko 50 ustaša i kraj borbe dočekala sa svega jednim ranjenikom. Kad su naišli neprijateljevi avioni, odlično se snašao Štab 2. bataljona, koji je odmah približio čete ustaškim položajima, te na taj način izbjegao bombardovanje sopstvenih položaja, a tom prilikom dopalo im je nekoliko sanduka municije, koje je neprijatelj avionima pokušao doturiti napadnutim ustašama.

Sanitetska služba i služba veze za vrijeme ove akcije funkcionisala je dobro. Jedinice u prvim borbenim redovima bile su u neprekidnoj vezi sa svojim pretpostavljenim štabom. Telefonska linija razvlačila se neposredno

³⁴ Intelektualac iz Berlina Leve Klaus došao je iz neke njemačke jedinice 1943. g. U Brodskoj brigadi je postao delegat voda i član KPJ. Pohvaljivan je od komandanta divizije na godišnjicu brigade i od Štaba brigade. Odluke AVNOJ-a prevodio je na njemački jezik, pa ih je na maternjem jeziku prenosio ostalim Nijemcima-borcima brigade. S našom vojskom, na kraju rata, stigao je do Koruške. Krajem rata unaprijeđen je u čin potporučnika. Prešao je DiR Njemačku, gdje uskoro postaje pukovnik.

³⁵ Ova četa formirana je u drugoj polovini februara. U njen sastav ušli su svi bivši crvenoarmejci koji su uspjeli da pobjegnu od Nijemaca. Komandir čete bio je konjički oficir Crvene armije Ivan Zukov, a komesar agronom Ivan, koji je ubrzo bio ranjen i više se nije vratio u Brodsku brigadu. Kao 3. četa 2. bataljona bila je u sastavu brigade sve do novembra kad je kompletno ušla u sastav Crvene armije.

iza streljačkog stroja. Slične podvige činile su i sanitetlje i njihova je zasluga da je veliki broj ranjenika otpremljen u bolnicu u rekordno kratkom vremenu.

Štabovi bataljona i Štab brigade zaslužuju sva priznanja. Postignuti uspjeh je veliki, ali se pokazalo da svi nisu dovoljno spremni za ovakve akcije i da ne umeju najbolje da rukovode svojim jedinicama. Pokazalo se da štabovi ne usklađuju taktičke radnje sa razvojem događaja i ne djeluju kao cjelina. U najviše slučajeva postupilo se prema prvobitnoj zamisli bez modifikacija i prilagođavanja novonastaloj situaciji.

Komandanti bataljona nisu procjenjivali situaciju na terenu i na osnovu toga donosili brze odluke. To se naročito primijetilo kod štaba 2. bataljona. Ovaj bataljon je uspio da na početku borbe likvidira bunker na ulazu u grad, ali su ih zaustavile ustaše koje su se bile povukle u obližnje zgrade. U takvoj situaciji je bilo nužno izvršiti još jedan napor i natjerati neprijatelja na predaju ili povlačenje, i te na taj način sa bataljonom se probiti u grad, gdje bi se za kratko vrijeme spojio sa 1. vodom 3. čete 1. bataljona, koji je već bio u gradu. Da je to učinjeno, možda bi uporište Podravska Slatina bilo likvidirano pod udarcem jedinice koja je bila na pomoćnom pravcu.

Najveći broj rukovodilaca u brigadi, imajući u vidu za te prilike veliku koncentraciju artiljerijskih oruđa, pogriješio je. Njima je ovladalo ubjeđenje da će artiljerija zbrisati bunkere i pobiti sve ustaše, a sve ostalo da će biti puka formalnost. Zbog toga se i desilo, da je organizacija prvih juriša bila slaba. Umjesto da se na juriš krene odmah poslije prestanka artiljerijske vatre, jurišalo se tek nakon nekoliko minuta. Na taj način dali su ustašama dovoljno vremena da se srede. Ovdje je ispušteno iz vida pravilo: »Kad posljednja topovska granata padne na cilj, prvi borac mora biti u neposrednoj blizini cilja«.³⁶

Nakon završetka borbe neki borci su se nevojnički ponijeli. Pojedinci su napuštali jedinice i išli gradom, zalazili u trgovine i druge radnje, gdje su se zadržavali u razgledavanju sitnica ili naprosto tražeći nešto za pojesti. Istina, u toku borbe, ishrana nije uopšte organizovana. Intendanti su pripremali jelo, ali su do njega dolazili samo borci pozadinskih jedinica. U prve borbene redove nije stigao nijedan zalogaj hrane.

Izuzimajući ratni materijal i oružje, evakuaciji plijena se nije posvetilo dovoljno pažnje. Za ovo je bilo više uzroka, a osnovni razlog je umor i samozadovoljstvo koje je ovladalo svima nakon izvojevanje pobjede i dotad postignutog najvećeg uspjeha brigade.

Poslije likvidacije uporišta dogodilo se nešto što se nije očekivalo. U grad je nagrnula masa naroda iz okolnih

³⁶ Izvještaj Štaba 6. korpusa od 16. V 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 76, str. 316—318.

sela. Cilj su bile trgovine, ali, najvjerojatnije na tome se ne bi završilo.³⁷

Iako su taj narod u više navrata ustaše temeljito opljačkale, iako je oskudjevao u svemu, to se nije smjelo dozvoliti. Ulazak u grad je odmah zabranjen, a izvlačenje plijena obustavljeno. To je glavni razlog što se izgubilo dragocjeno vrijeme i što veliki dio ratnog plijena nije izvučen. Okupirane tim problemima, sve jedinice su ostale u gradu, a od obezbjeđenja upućena je samo jedna patrola u pravcu sela Medinci.

Tog dana neprijatelj je probio zasjedu 18. brigade na sektoru s. Čadavica — s. Saševo i došao u s. Medince, a da to u Brodskoj brigadi niko nije znao. Dok su se Nijemci i ustaše, praćeni sa nekoliko tenkova, odmarali u s. Medinci, izdata je zapovijest za pokret brigade u to isto selo, ali pod pretpostavkom da u njemu nikoga nema. Tako se desilo da su dva bataljona (1. i 2.) u marševskom poretku, bez ikakvog obezbjeđenja naišli na neprijateljevu predstražu, koju su sačinjavala dva tenka. Zbog pukog slučaja, neodlučnosti neprijatelja (vjerojatno i nepoznavanja situacije) i blizine nasipa željezničke pruge, koja se protezala paralelno sa cestom Podravska Slatina — Medinci, niko nije ni ranjen ni poginuo i bataljoni su se ponovo vratili u grad, da bi nakon toga, zajedno sa svim ostalim jedinicama ubrzo napustili Podravsku Slatinu i prebacili se na sektor planine Papuk. Trećem i 4. bataljonu Nijemci su zatvorili odstupnicu, pa su se oni u sastav Brigade vratili tek nakon 24 časa pješaćenja i odmah krenuli na marš da bi zapadno od s. Levinovac posjeli položaje koji su se pružali iznad ceste Daruvar — Virovitica. Prolazeći kroz s. Mačkovac — Brigada je prijatno iznenađena. Doznajući da Brodska brigada prolazi kroz selo, iako je bila noć, muzika 17. udarne brigade je izišla u kompletnom sastavu i dočekala borce. Svirali su »Budi se istok i zapad« i druge koračnice. Noć je bila tiha i zvuči muzike su se čuli u okolnim selima. U koloni je nestalo

³⁷ Ovo je bio izuzetak. To nije bila praksa u Slavoniji. Gotovo za cijelo vrijeme rata u Slavoniji je vladao red. Posljednji put se tako nešto desilo 1942. godine, prilikom napada na oslobođeno uporište Španovicu.

dremljivosti, a unatoč umora i neravnog terena marševanje je nastavljeno po taktu muzike.

U Levinovcu brigada je osvanula na katolički Uskrs. Kako smo raspoređeni po kućama, svi oni koji su smješteni u katoličke porodice bili su bogato ugošćeni. Osvanuo je lijep i sunčan dan. Svi borci su se spustili na obližnji potok, gdje su se okupali i oprali rublje. Poslije višednevnih borbi i marševa to je bilo osvježanje, koje je iz naših udova uskoro izvuklo i posljednje trunke umora.

Iz s. Levinovca brigada je prebačena na odmor u s. Hum. Boraveći u ovom selu borcima je pročitano pismo koje je nađeno kod uhvaćenog ustaškog kurira. Pismo je uputila žena mužu, ustaši u Osijek, sadržaj je ovaj (slobodnija interpretacija):

»Dragi I..., toliko sam sretna što ovih dana nisi bio u Sladini. Da samo znaš kakvoga smo se straha natrpjeli. Došli su ovi iz šume i napali grad. Da samo znaš koliko su topova imali. Granate su padale po cijelom gradu i ima puno kuća porušenih. Po-ubijali su sve ustaše i da si bio ovdje sigurno bi sada i ti bio mrtav. Kad su došli Nijemci, pokupili smo mrtve i u dva reda ih složili na groblju. Ležali su jedan do drugog, od kapije do kapele. Bilo je sigurno preko 300 mrtvih... Dragi I..., što da radim? Ja bih došla tamo. Ja ne smijem više ostati ovdje. Ako ovi još jedamput dođu valjda niko više neće ostati...«

Dok smo boravili u s. Humu podijeljeno nam je svakom po 300 kuna, a neko je odmah otkrio da se i za njih, iako im je vrijednost bila ništavna, mogu nabaviti jaja kod domaćica, koje nisu bile u stanju da dođu ni do kakvog novca, a on im je bio potreban da nabave so, duvan, itd. Željni jaja, koja mnogi nisu jeli otkako su otišli od kuća, borci su kupovali, i trgovina sa domaćicama brzo se razvila. Vijest o tome ubrzo je stigla i do Štaba bataljona, koji je odmah intervenisao i sva jaja do kojih se moglo doći pokupljena su i poslana ranjenicima u bolnicu. Njima su jaja bila potrebna i niko se na to nije ljutio.

Tih dana vrijeme je bilo lijepo i toplo. Po okolnim brdima jedinice su svakodnevno izvodile obuku, koju su često prekidali engleski i američki bombarderi, koji su letjeli na zadatak u Mađarsku.

Obavješten o nailasku neprijatelja od s. Bistrice, 1. bataljon je 16. aprila upućen na kosu Sad, jugoistočno od s. Cabuna. Predvođen bornim kolima, neprijatelj je na-

išao rano poslije podne. Kad su se borna kola približila položaju, Miloš Milinković Kurjak³⁸ zasuo ih je bombama i onesposobio ih. Posada se razbježala, a to isto su učinili i ostali, koji su dotad išli pozadi. Kola su zapaljena, a Nijemci su na s. Cabunu ispalili nekoliko topovskih granata i na tome se sve završilo.

Poslije napada i likvidacije uporišta u Podravskoj Slatini, brigada je, pored borbenih zadataka, nastojala privući što veći broj novih boraca iz ovih krajeva. U isto vrijeme, formirani su i novi NOO u selima: Miljevci, Saševo i Donja Bukovica, a u s. Vranješevac formiran je opštinski NO odbor. Akcijama oko Podravske Slatine, ovim odborima, kao i ranije formiranim, omogućeno je da uspješno djeluju u selima oko Podravske Slatine i u Podravini uopšte.

.

Radi likvidacije neprijateljeve posade na željezničkoj stanici Feričanci, što je bio zadatak 21. brigade 28. divizije, i likvidacije uporišta u Đurđenovcu, što je opet bio zadatak 18. brigade 12. divizije, Brodska brigada je dobila zadatak da osigura ove akcije iz pravca Podravske Slatine i od s. Čađavice. Ovaj pravac brigada je zatvorila noću između 21. i 22. aprila i zauzela položaje sjeverno od s. Humljani — k. 186, preko ceste i pruge uz potok Vojlovica do Heblove pustare. Te noći 21. brigada je zauzela s. Feričance, dok 18. brigadi to nije uspjelo u napadu na Đurđenovac. Zbog toga su se već ujutro sve jedinice povukle sa tog sektora. Poslije podne, istog dana, u s. Macute borci su dobili topao ručak. Poslije ručka, umjesto na odmor, skoro kompletna brigada otišla je na obližnju poljanu gdje je »Pavelićeva banda« (nazvana po prezimenu gitariste Mike Pavelića) svirala narodna kola uz koja se ple-

³⁸ Miloš je bio vanredno hrabar borac i uskoro, iza toga, postao je informativni oficir bataljona, a onda i brigade. Može se slobodno reći da on spada u najhrabrije borce koje je Slavonija dala. Malo je pojedinaca koje su toliko dali kao Miloš Milinković.

salo i igralo. U pauzama su se pjevale borbene i narodne pjesme uz koje se igrao popularni Taraban.³⁹

Uzrok dobrom raspoloženju bile su vijesti o ulasbu jedinica Crvene armije⁴⁰ u Rumuniju i Čehoslovačku. Ve-

*Moslavina — maj 1944.
Tamburaški orkestar brigade.*

selje je trajalo do basno u noć, kad su komandiri pozvali borce na odmor. Raspoloženje nije mogla da pokvari ni vijest da neprijatelj priprema ofanzivu na slobodnu teritoriju.

Poslije pobjede u Podravskoj Slatini, Glavni štab NOV i PO Hrvatske, 12. aprila 1944. godine, izdao je naredbu o pohvali jedinica 6. korpusa NOVJ za uspehe postignute u martu i početkom aprila.

³⁹ Jednostavno kolo kojeg su Slavonci igrali uz pjesme koje su sami komponovali. Stihovi su govorili o pobjedama, slabostima neprijatelja, a najviše o ljubavi prema domovini, Titu i Partiji. Donijeli su ga banijski proleterii.

⁴⁰ Riječ je o gubicima koje je Nijemcima nanijela 28. divizija napadajući njihove kolone na komunikaciji Daruvar — Virovitica. Divizija je istovremeno nanijela gubitke 4. gorskom zdrugu, koji je obezbjeđivao prolaz Nijemcima ovom komunikacijom.

Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske od 12. IV 1944.

Pohvaljujem jedinice VI korpusa koje su pod komandom general-majora Drapšin Petra u mjesecu martu o. g. nanijele teške gubitke⁴¹ njemačkim divizijama na prolazu za Mađarsku, zatim u aprilu izvršile veliku diverziju na željezničku prugu Beograd — Zagreb i konačno nakon ogorčene borbe zauzele kotarsko mjesto Podravsku Slatinu.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politkomesar
Rade Zigić, v. r.

Komandant general-lajtnant
Ivan Gošnjak, v. r.

(M. O.)

Da je prijepis vjeran originalu
tvrdi: načelnik štaba, poručnik
Male Puškarić.

Njemačka ofanziva »Ungeviter« (Ungewitter)

Poslije uspjeha jedinica 6. korpusa u prvim mjesecima 1944. godine, a naročito poslije prenošenja težišta dejstva u Podravinu, neprijatelj je u namjeri da razbije jedinice korpusa i ovlada slobodnom teritorijom Slavonije, otpočeo 26. aprila ofanzivu »Ungeviter« (oluja),⁴² u kojoj su učestvovali dijelovi njemačke 42. lovačke divizije i jednog policijskog SS puka, dijelovi 4. gorskog zdruga i 6. lovačke pukovnije, 2. bojna Brze pukovnije, 16. ustaška pukovnija, te ustaško-domobranke snage iz Podravske Slatine i Virovitice, ukupno oko 35.000 vojnika, 100 tenkova, podržani jakom artiljerijom. Dejstvo je otpočelo sa linije: Slavonski Brod — Našice — Podravska Slatina — Virovitica — Daruvar — Pakrac — Nova Gradiška — Slavonska Požega.⁴³

⁴¹ Pismo Cede Grbica, komesara 28. divizije od 1. IV 1944. god. U pismu je riječ o pobjedama Crvene armije, Arhiv VII br. par. 17—10, k. 1024. Dvadeset dana kasnije, za komesara divizije došao je Đuro Kladarin, a Čedo Grbić je otišao na novu dužnost.

⁴² Ofanzivi su prethodila česta bombardovanja. Sela oko ceste i na cesti Čeralije — Voćin bila su najčešća meta.

⁴³ Zbornik, t. V, knj. 26, dok. 136, str. 651.

Već 28. aprila neprijatelj je izbio na liniju: s. Kuzma — s. Lisičine — s. Hum — s. Mali Popovac. Istog dana 21. brigada i tri bataljona Brodske brigade organizovali su odbranu s ciljem da neprijatelju ne dozvole daljnje napredovanje. Radi toga jedinice 21. brigade zauzele su položaje na kosi brda Medjedak k. 750 — k. 447 — k. 428, pa do potoka Rakovac. Brodska brigada je na položajima ostavila svoj 1. 2. i 3. bataljon.

April 1944 — Prvi vod 1. čete 1. bataljona

Na sjevernim padinama Voćinskog brda sa pravca s. Lisičine rasporedio se 2. bataljon Brodske brigade. Ovaj bataljon, unatoč snažnog pritiska, održao je položaje cio dan i tek oko 16 časova se povukao u Voćin, a odatle u sastav brigade.

Na težištu odbrane istočno od 2. bataljona nastavljale su se čete 1. bataljona.

Prva četa je raspoređena na koti iznad potoka Lisičina. Druga četa je posjela položaj na sjevernim padinama Voćinskog brda iznad potoka Čađavica i na taj način

sa 1. četom zatvarala pravac prema Voćinu, ako bi neprijatelj pokušao da izvrši prodor pravcem od Lisičina. Međutim, u oba sela, što se moglo i pretpostaviti, nalazile su se slabije snage, koje poslije prvog neuspjeha nisu ni pokušavale da se dalje probijaju. Glavni teret je ponijela 3. četa 1. bataljona, ojačana protivtenkovskim topom pito 37 mm, teškim mitraljezom i dvije protivtenkovske puške. Ona je zauzela položaj lijevo i desno od ceste koja vodi iz s. Huma u Voćin. Položaj se protezao sjevernim padinama Voćinskog brda, na ivici bukove šume, koja je nudila odlične zaklone. Za teški mitraljez, protivtenkovske puške i protivtenkovski top iskopani su zakloni. Ispred položaja porušen je most preko potoka Čadavica, a prilazi potoku su minirani.

Pritajeni u zaklonima borci su na ovim položajima ostali dopodne, a da se ništa značajnije nije dogodilo. Tek u prvim poslijepodnevnim časovima primjetila se živost na južnoj ivici s. Hum. Praćeni tenkovima i podržavani artiljerijom, Nijemci su iz s. Hum krenuli u pravcu čete. To je bio jedini pravac koji im je nudio upotrebu tenkova i motorizacije. Iz s. Hum prvo su krenuli tenkovi (dva), a iza njih u koloni po jedan, s lijeve i desne strane puta, kretala se pješadija. Vozač prvog tenka, kad je vidio da je most srušen, okrenuo je tenk prema potoku. Isto je učinio i drugi tenkista. Gotovo istovremeno tenkovi su naišli na mine koje su eksplodirale. Kad se dim razišao, zaprepasćeni Nijemci ugledali su svoje tenkove sa gusjenicama prema nebu. Od članova posade niko nije ostao živ. Gotovo u isto vrijeme četa je otvorila vatru iz cjelokupnog naoružanja. Najvećom brzinom i u potpunom neredu Nijemci su se povukli u s. Hum. Poslije toga u dejstvo je stupila neprijateljeva artiljerija i minobacači. U prvi mah je izgledalo da će se tog dana na tome završiti, ali je za tišje trajalo svega 50—60 minuta, kada je prema položaju treće čete krenulo 60—70 vojnika. U stvari Nijemci su pokušali da zaobilaznim putem preko šume Veveričina, četi dođu s boka, jer na tom dijelu nije bilo naših jedinica.

Namjera je bila jasna. Napadom na desno krilo branilaca očistiti prolaz koji vodi u pravcu Voćinskog brda, a onda preko njega spustiti se u Voćin. Plan im je bio da tu noć zanoće u Voćinu, isprave liniju fronta, stvore uslove

za uvođenje motorizacije na više pravaca i, na kraju, da se spoje sa kolonom koja je napredovala pravcem Podravska Slatina — Čeralije. Od Voćina ih je dijelilo svega nekoliko kilometara.

Voćin je i za nas značio mnogo. U njemu su se nalazile naše radionice i pozadinske komande. Uživao je nepodijeljene simpatije boraca, jer se u našim rukama nalazio gotovo cijelo vrijeme od početka ustanka. Tu je izvojevana i jedna od najvećih pobjeda slavonskih partizana. Pored toga, do tog dana u Voćinu se nalazio priličan broj ranjenika i rekonvalescenata. Sve je to zahtijevalo izuzete napore, jer tog dana Voćin nije smio pasti.

Položaj 3. čete 1. bataljona završavao se svega 50 m desno od ceste. Desni bok je bio otkriven. Zbog toga je Nail Redzić, komesar ove čete, poveo mitraljesce Milana Dokića Bracu i Đuru Petrovića kako bi njih trojica zatvorili pravac kojim Nijemci nastupaju. Na dobro izabranom položaju, na spoju dva puteljka, koji su vodili u pravcu čete, ova trojka je sačekala Nijemce na odstojanju od svega nekoliko metara. Gotovo na dohvat ruke, njemački oficir je zaustavio kolonu, prinio dogled očima i počeo da osmatra položaj bataljona.

Ostali su se okupili oko njega i stvorili buket od 20—30 vojnika. U tom momentu oglasio se Dokićev puško-mitraljez. Za minut-dva Braca je ispucao svu raspoloživu municiju. Ispraznio je sva tri okvira kojima je raspolagao. Na njivi, na domaku šume Veveričina, Nijemci su ostavili dvanaest mrtvih i četvoro ranjenih. Tog dana Nijemci više nisu ništa preduzimali, osim što su otvorili žestoku artiljerijsku vatru na ćuvik sa koga su dočekani. Ovo bombardovanje se završilo kako je i počelo. Nikome se ništa nije desilo iako su granate padale oko položaja.

Na krajnjem desnom krilu između s. Mali i Veliki Popovac, položaje je posjeo 3. bataljon, koji je u toku tog dana odbio nekoliko napada neprijatelja. Tog dana Nijemci su ostali na liniji koju su dostigli u prvim jutarnjim časovima. U prvi sumrak naše jedinice su napustile položaje, svile se u kolone i krenule na Ravnu goru. Za njima, samo drugim pravcima, pored Nijemaca i ustaša, krenule su i 8. lovačka pukovnija domobrana, a i 4. gorski zdrug, poznat po krvoločnosti njegovih vojnika i oficira.

Iduća dva dana, sa naše strane, bile su aktivne samo izviđačke jedinice. Brzim pokretima i smjelim akcijama oni su danonoćno uznemiravali neprijatelja. Ni on, kao ni mi, tih dana nije imao odmora, ali se ofanziva 35.000 neprijateljevih vojnika nije prekidala. Ishrana u brigadi se naglo pogoršala. Prohladno i kišovito vrijeme spriječavalo je borce da se koliko-toliko odmore, a i ostale nedaće, redovni pratioci svih ofanziva, pratili su tih dana borce Brodske brigade, koji su dugim i zaobilaznim marševima pokušavali izmanevrisati njemačke, ustaške i domobranske jedinice.

Dvadeset osmog aprila dijelovi njemačkog 1. policijskog puka potisnuli su naše snage i zauzele s. Slatinski Drenovac, a dan kasnije, 29. aprila, njemačka borbena grupa »Hofman« i dijelovi njemačkog 1. policijskog SS puka zauzeli su Voćin i zapalili ga. Kod Slavonske Požege spaljeni su s. Bučko Kamensko i s. Zvečevo. Tih dana i neprijateljeva avijacija bila je aktivnija. Formacije od po 10 aviona bile su često u akciji.⁴⁴

Ni oni nisu prošli bez gubitaka, a imali su i neuspjeha na položajima 1. bataljona i na položajima 2. bataljona Brodske brigade. Tog dana ni na sektoru 21. brigade nisu postigli nikakav uspjeh.

Bijesni zbog osjetnih gubitaka i neuspjeha, ustaše su popalile sela: Rijenei i Gornje Meljine. To nije bilo ništa novo. Otimanje stoke i paljenje kuća i čitavih sela od početka ustanka, bila je državna politika NDH. Kud god ustaše prođu, sela gore. Za vrijeme ove ofanzive oni su spalili sve zgrade komandi požeškog i slatinskog vojnog

⁴¹ Pojavom neprijateljeve avijacije oživjele su ponovo priče o tome da neprijatelj priprema veliku ofanzivu na Slavoniju, u kojoj će, između ostalog, učestvovati stotinu najmodernijih njemačkih aviona. Jedinice u Slavoniji, a s njima i Brodska brigada, nisu nikad bile pasivne u momentu nailaska neprijateljevih aviona. Njima je redovno pružan otpor puškomitraljezima, a i puškama, nekad neorganizovano, ali često i odeljenjskom plotunskom paljbom. Na taj način piloti su prisiljavani da se dižu na visinu od 3.000 metara, a samim tim njihovo dejstvo je bilo neefikasno — bilo da se radilo o mitraljiranju, ili o bombardovanju jedinica. Za razliku od tenkova, borci u Slavoniji nisu se plašili aviona. Neprijateljeva propaganda u ovom slučaju bila je čisti promašaj.

područja. Popaljeni su ekonomski odsjek Štaba korpusa, oblasni NOO, zgrada oficirske škole i 3 barake u kojima su se ranije nalazili ranjenici. Potpuno su spaljena sela: Voćin, Bokane, Macute, Čeralije, Pušina i Drenovac. Pored toga, Nijemci su pronašli dva bunkera⁴⁵ u kojima su bili sklonjeni alat i materijal mehaničke radionice. Bunker i sa ranjenicima nisu nigdje otkriveni.⁴⁶

Prije toga, pozadinske jedinice, a i divizija, izvukli su što se moglo izvući. Svi pokretni ranjenici i rekonvalescenti krenuli su sa divizijom.

Napuštajući položaje oko Voćina, posljednjeg dana aprila, divizija je zauzela položaje na Ravnoj gori: 17. brigada sa PPK bataljonom na liniji Tačka — k. 365 — Gradina — Jovanovića — Kuzminski Kamen — Petlova Noga, 21. brigada sa divizijskom poljskom bolnicom, na Lutoču, a Brodska brigada⁴⁷ na liniji Crni Vrh — Dujanova Kosa k. 830 — k. 721. Sa štabom divizije nalazio se i komandant 6. korpusa general-major Petar Drapšin.

Na ovim položajima jedinice su ostale vrlo kratko, a ostatak tog vremena i idući dan provele su na maršu. Situacija se mijenjala iz sata u sat i divizija je u toku noći 1/2.⁴⁸ maja raspoređena na liniji koja je vodila od k. 572, između s. Budić i s. Koturić, na sjever iznad Voćina.

Na desnom krilu divizije nalazila se Brodska brigada tj. njen 1. bataljon, a na najisturenijem dijelu, prilično

⁴⁵ Rjetkost je bila da su bunker i u Slavoniji bili otkriveni, a bilo ih je mnogo i dobro su pravljene. Već 1942. godine Papučko-krndijski NOPO imao je na Rustu (Papuk) svoju mesnicu, sušaru za salamu, skladišta i drugo. Sve je to izgrađeno pod zemljom, a oni koji su za te objekte znali, tajnu su dobro čuvali. Ovo govori o dobroj organizaciji pozadine i činjenici da izdajnik nije bilo.

⁴⁶ Arhiv VII, reg. br. 5—2, k. 119/1, br. depeše 2448.

⁴⁷ Odmah poslije dolaska na Ravnu goru 1. bataljon i Jurišna četa Brodske brigade upućeni su da zauzmu položaj na kosi sjeverno od s. Mrkoplja. U toku noći vraćeni su u rejon gdje se smjestila cijela brigada, a ujutro su ponovo išli na isti položaj. Poslije podne oko 40 neprijateljevih vojnika upalo je u s. Mrkopijske, gdje su otpočeli s pljačkom. Bataljon i Jurišna četa odmah su intervenisali i protjerali neprijatelja, ali su otkrili prisustvo naših jedinica u tom rejonu.

⁴⁸ Tu noć, 1/2. maja 1944. godine, tri engleska aviona bacala su ratni materijal na terene oko k. 856, koji je djelimično pao na položaje koje je držao neprijatelj.

odvojena od ostalih snaga, ukopala se 3. četa ovog bataljona. Njen položaj se protezao ispod k. 572.

Prvi bataljon (bez 3. čete) zauzeo je položaje na kosi Volujak, južno od k. 531. Na ove položaje nastavljali su se položaji 3. i 2. bataljona. Raspoređeni na južnim ivicama k. 581, 557, 537, pa do k. 556, oni su kontrolisali komunikaciju Voćin — Slavonska Požega. Vršeci pokrete tim komunikacijama neprijatelj je u toku 2. maja neprekidno dovlačio pojačanja i izvršio veliku koncentraciju snaga u selima: Sažije, Striježevica, Mrkoplje, Kamenski Vučjak i Vučjak. Nasuprot ovim snagama stajala su tri bataljona Brodske brigade. Četvrti bataljon je zauzeo položaje u predjelu Krševina,⁴⁹ gdje je trebalo da izvrši prihvrat naših snaga, kad dođe do povlačenja.

Dosta jake njemačke snage, među kojima je bilo mnogo Čerkeza koncentrisale su se u s. Striježevica. Već u svanuće 2. maja divizija je imala borbeni kontakt sa Nijemcima, a u toku istog dana oni su u dva maha vršili nasilna izviđanja na pravcu k. 531 i 754.

Nasilno izviđanje Nijemci su vršili i na lijevom krilu divizije, iz rejona Zvečevo, u pravcu trigonometra 605 — Sovjak, iznad Starog Zvečeva, gdje je odbranu organizovala 17. brigada.

Idućeg dana, nešto poslije 9 časova, njemačke jedinice su krenule u napad, uz prethodno otvaranje vatre iz artiljerije i minobacača. Nakon 15 minuta jake vatre uslijedili su prvi juriši, a slijedećih 30 minuta odbijane juriše smjenjivali su drugi, novi. Neprijatelj, zaobilazeći naše položaje, koristeći gustu mladu šumu, nastojao je da postigne uspjeh.

Prvi prodor Nijemaca, ustaša i Čerkeza usmjeren je na spoj između 1. i 2. bataljona. U njemačkim jedinicama su se posebno isticali Čerkezi, koji su opijeni alkoholom i podsticani od oficira, jurišali bjesomučno, ne obzirući se na mnogobrojne gubitke.

Nijemci su ostvarili takvu vatrenu nadmoć da su na naš jedan metak odgovarali sa svojih stotinu. Otpočetak naše snage su u cijelosti bile angažovane. Rezervi u bataljonima nije bilo. Na mjestu napada Nijemci su stalno

⁴⁹ Narod ovog kraja Krševine je zvao Skresine.

uvodili svježe jedinice u želji da se brzo dokopaju k. 754 i trigonometra 856. U tome su ih vrlo uspješno spriječavale minobacačije, ali male zalihe mina brzo su se istrošile.

Iako dobro postavljeni, bataljoni nisu dugo izdržali i uskoro su pali položaji na kosi Volujak i k. 754, a kad je pao trigonometar 856, brigadi više ništa nije preostalo nego da se preko Krševina, Metle i Velikog Javornika zaobilaznim manevrom prebaci preko ceste Pakrac — Kamensko na Psunj. Neprijatelj je zauzeo položaje na trigonometru 856 i nije dalje išao, nego je, prelazeći u odbranu, otpočeo sa ukopavanjem.⁵⁰

U isto vrijeme, kad i na desnom krilu, prodor je izvršen i na lijevom krilu divizije. Neprijatelj je i na pravcu Zvečevo — Lutoč postigao brz uspjeh. Unatoč velikog otpora koji su pružili borci 17. brigade, Nijemci su i ovdje uspjeli potisnuti naše snage. Namjera im je bila da obuhvatnim dejstvom izbiju u s. Zajle i zatvore diviziju u обруč. Uprkos brzog prodora, ipak su bili spori. Kad su se u s. Zajle spojile dvije kolone u обруču na Ravnoj Gori, nije ostao ni jedan partizan, izuzev 3. čete 1. bataljona, za koju neprijatelj nije uopšte znao, jer s njom nije bio u kontaktu.

U borbama na Ravnoj gori posebno poglavlje pripada Jurišnoj četi. Ova četa je ponijela veliki teret borbi i imala mnogo žrtava. Prvo je pomagala 1, a onda i 3. bataljonu kad im je bilo najteže. Na položajima 1. bataljona jedan njemački vod je prepolovljen. Tom prilikom poginuo je i drugi brat Kordića, zamjenik komesara čete u 2. bataljonu.

Poslije napuštanja Ravne gore sve jedinice divizije prebacile su se u Slavonski Trokut,⁵¹ a odavde u Mosla-

⁵⁰ Kad se brigada, u mjesecu augustu, ponovo vratila na Ravnu goru borci su se čudili mnogobrojnim rovovima koje je neprijatelj iskopao, a po grubom proračunu bilo ih je za oko 5.000 vojnika. Bio je to siguran podatak, koji je govorio da je u borbama na Ravnoj gori i neprijatelj imao velike gubitke i da se zbog nedostatka rezervi odlučio za odbranu — računajući da će naše jedinice preći u protivnapad.

⁵¹ Nalazi se u trouglu: Okučani — Lipovljani — Banova Jaruga.

vinu, i to u dvije marševske kolone. Dvadeset prva brigada i Brodska brigada preko s. Donji Cagliò, s. Donja Korita i s. Kukunjevac⁵² došle su u s. Malo Vukojevo i s. Kapelica. Prva kolona Brodske brigade, pred sam pad mraka, zaustavila se u selima Rogoža, Bršljanica i Dišnik. U toku noći jedan dio brigade prešao je u s. Popovac, gdje je organizovan miting. Brigada je lijepo primljena. Poslije dužeg vremena borci su se u ovim selima dobro smjestili. Ishrana je takođe bila odlična.

Druga kolona, preko Metle, Sirača, Kipa i Trojeglava, izbila je u selo Tomašicu, smjestila se u moslavačka sela Popovac i Kostanjevac, a dijelom i u s. Dušnik.⁵³

Najteži dio puta bio je prijelaz preko terena koji su se nalazili u neposrednoj blizini ceste Banova Jaruga — Garešnica, gdje su se nalazila brojna ustaška uporišta. Noć i uski prolazi, te nepoznavanje terena, jako su usporavali i otežavali marš. Pored toga, prvu kolonu dočekale su ustaše kod s. Kaniške Ive, a drugu kod s. Veliki Zden-ci.⁵⁴ I prelaz preko r. Ilove bio je neobično težak i spor. Borci su se spuštali niz nasip i prelazili rijeku pomoću dva čamca koji su bili postavljeni jedan uz drugi.

⁵² U ovom selu se tada nalazila ustaška jedinica smještena u centru sela. Prolazak naših jedinica ustaše su osjetile, ali su bile sretne da ih ne napadaju.

⁵³ Izvještaj Štaba 28. divizije od 17. maja 1944. godine, Arhiv VII, reg. br. 47—1, k. 1124.

⁵⁴ U bojnoj relaciji 1. zbornog područja o tim borbama piše: »Iste noći sa područja južno od Daruvara prebacile su se tri odmetničke brigade u smjeru sjeverozapada i to: 21. brigada i još neke nepoznate jedinice preko s. Pašjan, ka s. Popovac i Dišnik, a dvije odmetničke brigade jačine 1.000 ljudi sa 1. topom i nešto konjice preko s. Palešnika u oblasti Trnovitice.

Ove odmetničke snage naišle su na zaprečnu vatru 1. gorskog zdruga između s. Veliki Zdenici i Kaniške Ive, s namjerom da se probiju u sjeverozapadnom smjeru, što im je i uspjelo usljed velike nadmoćnosti. Prvi nalet odmetnika je odbijen, ali je nadmoćniji neprijatelj ponovio nalet i u borbi prsa u prsa kod s. Tomašice uspjelo je odmetnicima probiti zaprečnu crtu... Kod s. Dišnik, došlo je do jakog okršaja, odmetnici su napokon odstupili«. Zbornih, t. V, knj. 27.

Prelaskom u Moslavinu označen je i kraj ofanzive.⁵⁵ Imajući u vidu dobre smještajne mogućnosti, divizija je raspoređena u sela Moslavine radi odmora, sređivanja i priprema za izvršenje akcija koje je planirao Stab 10. zagrebačkog korpusa. U direktivi od 8. maja 1944, koju je uputio Stab 10. korpusa Stabu 28. divizije, za rad poslije dolaska na područje Moslavine, između ostalog stoji: »Prema direktivama Glavnog štaba Hrvatske, vaša divizija će samostalno rukovoditi operacijama, a po našim konkretnim direktivama, tj. pojedine zadatke određivaće naš Stab . . .« I dalje . . . »Obzirom na to postavljamo vam slijedeće zadatke: 1. likvidirati Garešnicu, Nartu i Hercegovac.⁵⁶ Red kojim ćete pristupiti likvidaciji procijenite vojnički i tako postupite«.

Kasnije, u borbama na području Moslavine, Bilo-gore i Kalnika, divizija je izvela napade na slijedeća uporišta: Hercegovac, Kloštar, Ivanić, Grđevac i Ludbreg. Pored toga, ona je rušila neprijateljeve komunikacije, sadejstvovala jedinicama 10. korpusa pri napadu na neprijateljeva uporišta i spriječavala prodor neprijatelja na oslobođenu teritoriju.

Ofanziva neprijatelja na Slavoniju trajala je od 26. aprila do kraja maja i propala je kao i sve ranije.

Pa ipak, i pored toga što su se njemačke i ustaško-domobranske snage morale povući sa teritorije koju su u ofanzivi zauzele, njihovi se uspjesi ne mogu osporiti. Pored materijalne štete koju su nam nanijeli, oni su, izuzimajući prvi dan borbe, gotovo svaki put zbacili s položaja naše jedinice, i to iz pokreta ili poslije vrlo kratkih priprema.

Nabacujući naše snage na gorske masive, neprijatelj je sebi omogućio da na poluoslobođenom i oslobođenom teritoriju širi zastrašujuće vijesti o njihovoj snazi i predstojećim akcijama u kojima će oni istrijebiti i posljednjeg partizana i otjerati u logore sve one koji ih budu pomagali. Ovo im je bilo moguće zbog toga što su se odredili Zapadne i Istočne grupe NOP odreda, zajedno sa krupnijim jedinicama, povukli u planine i tako neprijatelju omogućili da ima čistu pozadinu. Na taj način stanovništvo je ostalo bez ikakve zaštite i podrške. Odredili su izgubili svoj odredski.

⁵⁵ Prema dokumentima, ofanziva je završena 10. V, ali se to odnosi samo na 28. diviziju, koja je otišla iz Slavonije.

⁵⁶ Zapovijest Štaba 28. divizije od 9. V 1944. godine, Arhiv VII, reg. br. 20—1/1, k. 1/23.

partizanski duh i na taj način stvorili povoljne mogućnosti neprijatelju da pljačka, pali i uništava sve do čega dođe. Neprijateljeve komore, transporti i manje grupe vojnika, gotovo bez ikakvog osiguranja, kretali su se pozadi prvih neprijateljevih redova. Na taj način su im se stvorile mogućnosti da mobilišu sve mlade muškarce za svoje jedinice i za ropski rad u Njemačkoj. Ono što mi nismo učinili mjesec dana ranije, kad smo nakon nekoliko sjajnih pobjeda i prodora u neoslobođene teritorije imali za to sve šanse, to je sad učinio neprijatelj i na taj način nas lišio rezervi i popune boračkog sastava sa ove teritorije. Najmasovnija mobilizacija izvršena je u daruvarskom, pakračkom i požeškom srezu. Do kraja rata, najveći broj tih mladića izginuo je na raznim evropskim bojištima, ili od bombi u njemačkim gradovima.

U svim datadašnjim borbenim dejstvima brze akcije i dejstva zauzimale su posebno mjesto. U svim uputstvima i zadacima, na svim vježbama, podvlačila se važnost brzine kao jednog od uslova da se ishod borbe upiše u svoj pozitivan bilans. To je jedna od odluka koja je cijelo vrijeme rata krasila naše jedinice, pa i 28. diviziju. To priznanje bezbroj puta nam je odao i sam neprijatelj. »Zahvaljujući našoj brzini mi smo za njega bili neuhvatljivi, a naše prebacivanje s jedne teritorije na drugu vršena su takvom brzinom da mu je to bilo neshvatljivo. To nam je omogućavalo da smo ga u najviše slučajeva napadali onda kad je on još bio nespreman i kad se tome najmanje nadao. Ovog puta je sporost bila jedan od glavnih razloga da neprijatelju nismo zadali jače udarce, već u prvoj fazi njegove ofanzive, dok se još nije razvio i uveo sve snage u borbu. Pošto se kretao u dvije kolone i sporo, imali smo šansu da ga tučemo počesno. Umjesto toga, mi prelazimo u odbranu, razvlačimo snage, iako za to nema potrebe, na položajima ostavljamo manje jedinice, čak i tamo gdje treba zatvoriti važniji pravac ...«

... Neprijatelj je djelovao sporo, ali su naše jedinice kontrirale još sporije. Pokušaj sa napadom na Đulavec je čisti promašaj. Umjesto usmjeravanja svih dejstava na neprijateljeve kolone, koje su na otvorenom terenu kao i mi, gdje mi imamo prednost u poznavanju terena i u izboru mjesta prihvatanja borbe, dakle u uslovima gdje su se naše jedinice uvijek uspješno nosile i sa mnogo jačim neprijateljem, znatan dio naših snaga se izdvaja i šalje na Đulavec radi privlačenja neprijateljevih snaga i njihovog skretanja s osnovnog pravca. Međutim, to se izvodi tako mlako da je neprijatelj odmah prozreo naše namjere i ofanzivu produžio bez zadržavanja. Ovakva inicijativa, ne samo da nije urodila plodom, nego je još više ohrabrila neprijatelja, koji je odmah iza toga palio nekoliko sela. Izgubljeno je i vrijeme i neprijatelju je omogućeno da u više mahova dovuče nova pojačanja u ljudstvu, naoružanju i materijalu, izabere odgovarajuće položaje, utvrdi se na dostignutim linijama i izvrši sve pripreme za dalji prodor.

U vrijeme najvećih pokreta neki štabovi su se prema naređenjima odnosili komotno, što se graničilo s neodgovornošću. Oni su, pored telefonskih naređenja, čekali i pismena, kako bi tek onda

izvršili pokret, a to je bio veliki gubitak vremena, koje se više nije moglo nadoknaditi.

Neki štabovi su samoinicijativno dizali sredstva veze, a da o tome i ne obavijeste svoje pretpostavljene. Tako se dešavalo da ovi, u najkritičnijim momentima, ne znaju gdje im se nalazi podređena jedinica.

Pored slabe procjene situacije, pojedini štabovi su pokazali i nizak stepen samoinicijative. Jednim dijelom do ovog je dolazilo zbog slabe sopstvene informativne i izviđačke službe. U ovom periodu zapostavljen je princip: kretati se odvojeno, a neprijatelja tući koncentrično.

Iako su diverzantske jedinice i grupe uništile više neprijateljevih vozila i nekoliko tenkova, ipak ni izdaleka nisu odgovorili svojoj ulozi i namjeni. Umjesto probijanja u pozadinu neprijatelja, gdje su se bez ikakvog obezbjeđenja kretale neprijateljeve kolone, gotovo svi diverzanti su se našli iza naših borbenih redova i tako neprijatelju omogućili slobodno i nesmetano kretanje na cjelokupnoj teritoriji, a, što je najgore, i bacanje svih raspoloživih snaga na naše položaje.

Krutost, neodlučnost i nesnalaženje u situaciji i nepotpuno korišćenje započetih uspjeha došli su u punoj mjeri do izražaja u mnogim jedinicama.

Komandanti bataljona i komandiri četa, a osobito vodnici i desetari, u čijim rukama baš i leži brzo rješavanje svih situacija koje se stvore u toku a osobito pri završetku borbe, u najviše slučajeva se nisu osjećali, jer se u takvim novonastalim situacijama nisu dobro snalazili. Ovo je u najviše slučajeva rezultat slabog poznavanja najosnovnijih znanja iz vojne vještine i preveliki respekt koji je dat neprijatelju, njegovoj tehnici i propagandi.. pisalo je u pismu Štaba 6. korpusa.

U borbama koje je brigada vodila u ovoj ofanzivi poginulo je 18 drugova, 25 je ranjeno i 12 nestalo. Među poginulima su i načelnik Štaba brigade Gojko Kovačević Plavi, sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a Jozo Kruljac i komandir 3. čete 3. bataljona Miloš Simić.⁵⁷

U borbi za k. 502 pao je Miloš Savić iz Rume i Stanka Vranješ iz Borova kod Vukovara — borci 2. čete 3. bataljona.

U isto vrijeme neprijatelj je imao preko stotinu mrtvih i ranjenih.

⁵⁷ Pismo Štaba 6. korpusa od 20. V 1944. godine, Zbornik, t V, knj. 27, dok. br. 103, str. 418—425.

⁵⁸ Sva trojica su ubijena iz zasjede u blizini Vočina. Njihova tijela i grobovi nikad nisu pronađeni.

Treća četa se vraća

U nedelju 4. maja 1944. godine vladala je prilično niska temperatura za to godišnje doba. Oko 9 časova divizija je očekivala napad višestruko jačeg neprijatelja, a onda . . . petnaest minuta zemlja drhti. Topovsku i minobacačku paljbu smjenjuju mitraljezi, puške i ručne bombe. U 10 časova pobjeda još nikome ne pripada. Pola sata kasnije položaji su izlomljeni. Odmah iza toga slijedi dubok prodor Nijemaca iza leđa 3. čete 1. bataljona i ona ostaje odsječena na k. 572 na koju ni jedan neprijateljski vnojik nije krenuo. Sto je borba više trajala, četa je bila u sve dubljoj pozadini neprijatelja. Patrole koje su upućivane radi uspostavljanja veza sa našim jedinicama vraćale su se neobavljenog posla. Svi izvještaji su govorili o mrtvima i borbi koja se udaljavala na sjever i sjeverozapad.

Sjevernu i istočnu stranu Ravne gore kontrolisali su Nijemci i Čerkezi, a južnu njihovi tenkovi. Ostao je slobodan samo zapadni pravac. Međutim, i taj pravac je bio neizvjestan, jer se nedaleko odatle protezala cesta Pakrac — Daruvar, koja je u ovoj situaciji, pretpostavljalo se, sigurno bila dobro kontrolisana.

Da bi se četa izvukla iz kritične situacije, prvobitno se namjeravalo da se neposrednim praćenjem neprijatelja iskoristi zgodan trenutak i izvrši proboj na pravcu naših snaga. To se i pokušalo. Četa je preko k. 572 krenula u pravcu k. 856, a onda u pravcu k. 787. Već na prilazima k. 856 četa je naišla na poginule. Sto se išlo dalje, bilo ih je sve više, Nijemaca, ali i partizana. Na vrhu našli su mrtvog Petra Vučkovića iz Cabine kraj Virovitice. Tek je navršio 19 godina. Svi iz čete su ga poznavali. U jednoj većoj grupi, zgrčena, ležala je mrtva bolničarka 2. čete Katica Jocić. Bilo je očito da su je Nijemci zatekli u trenutku kad je previjala ranjenog druga. Prema položaju u kome se nalazila dalo se zaključiti da su joj pucali u stomak. Onda su dotukli i vodnika koga je previjala. Upotrijebili su kundake. Glava mu je bila razmrskana. Bolničarku Katu volio je cio bataljon. Za odmor nije znala. Svugdje je stizala, a u borbama izvlačila je ranjenike sa najugroženijih mjesta. Mnogi ranjenici su izdahnuli na

njenim rukama. Njihove tajne i posljednje poruke najmilijima niko neće saznati. Kata ih je ponijela sobom do Ravne gore, do k. 856, gdje je zauvijek ostala. Da je mislila samo na sebe, bila bi sa ostalima na drugoj strani kote, ali za nju je ranjenik bio svetinja koja se ne može ostaviti nemilosti neprijatelja.

Mrtvi su obilježavali kuda su Nijemci prošli. Neki su umrli u sjedećem stavu. Zbog ranjavanja izostajali su iza jedinica. Kad su na njih naišli Nijemci, jednostavno su ih, tako nemoćne, pobili.

Veliki broj mrtvih i uništeno oružje, negativno se odrazilo na borce 3. čete. Rasla je uznemirenost i strah od neizvjesnosti. Poslije pristizanja ispod k. 787, četa je naišla na utvrđeno mitraljesko gnijezdo koje je neprijatelj još dotjerivao. To je bilo presudno da se odluči o povratku čete nazad. Pri povratku uzet je pravac: k. 765 — cesta Slavonska Požega — Kamensko — Voćin (iznad s. Kamenski Šušnjar) — preko Jelove gore na Papuk. Jedini problem je bio u prelasku ceste koju su kontrolisali njemački tenkovi. Međutim, kako je sve bilo ozelenjelo, pretpostavljalo se da prijelaz neće biti težak. Četa se privukla do ruba ceste. U momentu kad su tenkovi bili najudaljeniji od mjesta prijelaza u nekoliko skokova svi borci su bili s druge strane ceste i na obroncima planine Papuk.

Dok su se Nijemci snašli i pripucali, četa se našla u dobrim zaklonima i već je grabila u pravcu s. Kamenski Šušnjari. Iako je selo bilo pusto, četa ga je obišla i zaobilaznim putem se našla na drugoj strani.

Već je padao prvi sumrak kad je četa, poslije kratkog zastanka, krenula sa Jelove gore, na kojoj je naišla na patrolu jednog bataljona 12. proleterske brigade. Bataljon je čuvao divizijsku (12. divizije) bolnicu, a nalazio se na k. 805 (Uvačka glava). Nešto dalje od Uvačke glave, još dublje u šumi, nalazila se divizijska bolnica sa velikim brojem ranjenih i bolesnih.

Iako je bio maj, vrijeme je bilo hladno. Snijeg se još nije bio otopio, a valjalo je spavati pod vedrim nebom. Suočeni s takvom situacijom, borci su se rasporedili po grupama, naložili vatre i zanoćili u neposrednoj blizini bataljona kojem su se priključili. Pošto ni bataljon, a ni

bolnica nisu imali hrane, leglo se bez večere. Hranu nisu dobili ni ujutru ni za ručak, pa ni za večeru. Gladovali su i ranjenici. Posljednji, mršavi obrok podijelili su dan ranije, te nije preostajalo ništa drugo nego da se noću izvrši ekonomska akcija i na taj način obezbijedi hrana za slijedećih nekoliko dana.

Odlučilo se da se tačno u ponoć napadne s. Stražeman, koje je držalo tridesetak ustaša, izvrši mobilizacija kola i poveze što veća količina hrane. Za napad je određena četa Brodske brigade, a osiguranje je vršio bataljon 12. proleterske. Plan je bio jednostavan. Selo je napadnuto samo jednim pravcem i to sa sjevera. Napadala je četa bez jedne desetine. Desetina je imala zadatak da ide iza čete, prikupi nekoliko kola i pošto prikupi hranu odmah se povuče na Uvačku glavu.

Cjelokupna akcija izvedena je mnogo lakše nego što se očekivalo. U prvom naletu četa je ubila dvojicu ustaških stražara koji su se nalazili na ulazu u selo, a ostali, kad su čuli pucnjavu, razbježali su se. Već u zoru četa je ponovo bila na Uvačkoj glavi, bez gubitaka i sa hranom za nekoliko dana.

Poslije nekoliko dana boravka na Papuku i uspostavljanja radio-veze sa Štabom 28. divizije, četi je naređeno da krene u Moslavinu i da se priključi brigadi. Nije određen pravac, niti je precizirano mjesto boravka brigade. Ovo je prepušteno inicijativi čete.

Desetog maja ujutro, odmorna i sa novonaučenom pjesmom »Hrabra je Brodska brigada«, koja se pjevala u dva glasa, četa je sa Papuka krenula na put dalek preko 100 km. Bila je to čudna i pomalo tužna slika. Gotovo svi borci imali su progorene šinjele. Velike pocrnjele rupe nisu se dale sakriti. Bio je to rezultat višenoćnog spavanja uz velike vatre, koje su gorjele preko cijele noći. U momentu kad deblja grana na vatri pregori, ona se razdvoji na dva dijela i otkotrlja na najbližeg borca. Kad on to osjeti, već je kasno. Ko se ljutio i gundao, na njegov račun su, izvjesno vrijeme, zbijane šale, a onda bi se oko vatre ponovo utišalo i nastavilo sa nemirnim snom. Zbog takvog stanja šinjela, danju su izbjegavana sela. U njih se ulazilo u prvi sumrak. Poslije večere, prije odlaska na

spavanje, u oba sela organizovan je miting. Pored govora kojim je počinjao svaki miting i novonaučene pjesme »Hrabra je Brodska brigada«, davana su dva skeča (»Cestar Mujo« i »Gluhonijemi brico«) i dvije recitacije. Na kraju, četni hor je otpjevao splet borbenih pjesama. Tu noć svi okupljeni seljani upoznati su se novim pobjedama Crvene armije. Oslobođen je Sevastopolj, forsirana r. Dnjestar, a prethodnog dana otpočela je odlučujuća bitka za Rumuniju.

Prvo prenočište bilo je u gornjem dijelu s. Krivaja, nedaleko od ceste koja vodi za Daruvar. Idućeg dana tura je bila mnogo kraća (oko 20 km) i četa je završila u s. Borova Kosa, gdje je takođe organizovan miting sa istim programom i govorom. U ovom selu četa je ostala i cio idući dan, jer se odatle moralo marševati noću. Pred polazak u četu su došla tri mladića sa željom da i oni idu s njom. Dan ranije četi se priključio jedanaestogodišnjak Zvonko Mrkoci, sa italijanskom puškom i punom ratnom spremom. Dotad je bio kurir u nekoj od pozadinskih komandi. Kad je izbila ofanziva, puno je bježao i gladovao, te je u četi video sigurnu zaštitu. Sva nagovaranja da ne ide s četom, nego da se vrati u svoju komandu, ostala su bezuspješna. Pored toga što je bio među najmlađim borcima, vjerovatno je bio i najvašljiviji. U njegovoj uniformi sve je kiptjelo od vaški. Drugarice iz čete gotovo cio dan imale su posla, ali je zato na polasku iz sela Borova Kosa on bio najuredniji i najčistiji.

Sa prvim mrakom četa je napustila selo. Predstojao joj je dug put, naporan i opasan. Najgore je bilo to što je ovaj teren bio sasvim nepoznat. Niko od boraca nije bio iz ovog kraja, a, isto tako, na ovom terenu niko ranije nije ratovao. Tu noć i narednog dana valjalo je prevaliti preko 50 km. Iako opasniji, izabran je najbliži pravac. Prolazilo se pored Grubišnog polja. Četi je, uostalom, glavni saveznik bila noć, a do jutra ona će se već prihvatiti Bilo-gore, od kuda je put do Velike Pisanice za četu bezbjedan. Marširalo se pravcem koji je vodio preko sela: Ivanovo Selo — Trojeglava — Mala i Velika Peratovica — Topolovica — Šibenik — Velika Pisanica.

Jutro je četu zateklo u Topolovici, gdje je dat odmor. Odbornici su se pobrinuli da se borci rasporede u kućama

gdje će se okrijepiti i malo odmoriti. Poslije petočasnog odmora borci su dobili još jedan obrok, a već oko 16 časova ušli su u zapadni dio sela Velika Pisanica. Brigada i 1. bataljon nalazili su se na drugom kraju sela. Valjalo je pješačiti još 7—8 km. Selo je dugo 11 km.

Umorni, ali srećni, borci su pjevali »Hrabra je Brodska brigada«. Kad pjesmi dođe kraj, počinjalo se ispočetka. Šinjele su svi, iako je bilo svježije nosili preko ramena da im se ne vide progoreli dijelovi sa Papuka.

Kad su članovi Štaba brigade i 1. bataljona čuli da se otpisana 3. četa vraća u punom sastavu, svi su joj potrčali u susret. Komandant Tuna Stegić i komesar bataljona Stevo Pravdić bili su toliko nestrpljivi da su pojahali neosedlane konje. A kako i ne bi. U međuvremenu, umjesto ove čete, u sastav 1. bataljona ušla je nova četa — dotađanjska Jurišna četa brigade. Treća četa je bila prežaljena, a sada je ponovo dodijeljena 1. bataljonu.

Susret sa bataljonom bio je dirljiv. Grljenju i pozdravljanju nije bilo kraja. Mještani Velike Pisanice, ne shvatajući o čemu se radi, iz svojih dvorišta d kroz prozore s čuđenjem su gledali šta se dešava na cesti i oko njihovih kuća. Dolazak čete označio je početak malog slavlja u brigadi za taj dan. Ostale čete i bataljoni ispisivali su zidne novine. U čast povratka 3. čete sve zidne novine imale su isti naslov »Treća se vraća«.

Za borce 3. čete 1. bataljona Brodske brigade taj dan je bio dan prestanka ofanzive »Ungeviter«.